

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
«Правові засади забезпечення державного суверенітету та територіальної
цілісності України»

Виконав студент II курсу, групи МНБ-21,
спеціальності 256 Національна безпека (за
окремими сферами забезпечення і видами
діяльності)

Швороб Богдан Андрійович

Керівник – кандидат політичних наук, доцент
Мартинюк Роман Станіславович

Рецензент – кандидат юридичних наук, доцент
Ірха Юрій Богданович

Острог, 2026

ЗМІСТ

стор.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КАТЕГОРІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ (СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ) ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ	10
1.1. Поняття державного суверенітету (суверенітету держави) та територіальної цілісності держави, суміжні категорії в сучасному державознавстві	10
1.2. Зовнішній та внутрішній аспекти державного суверенітету, неабсолютність державного суверенітету	24
<i>Висновки до розділу 1</i>	31
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ	34
2.1. Суверенітет та територіальна цілісність Української держави у системі її національних інтересів	34
2.2. Суб'єкти сектору безпеки і оборони у механізмі забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України	40
2.3. Міжнародно-правові гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України	48
<i>Висновки до розділу 2</i>	59
РОЗДІЛ 3. ЧЛЕНСТВО В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОМУ АЛЬЯНСІ ЯК ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ	63
<i>Висновки до розділу 3</i>	74
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. 24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне російське вторгнення в Україну. Тому, закономірно, що в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України питання захисту суверенітету і територіальної цілісності набуває не лише теоретичного, а передусім практичного, екзистенційного характеру, оскільки безпосередньо пов'язане з правом українського народу на існування як самостійної політичної нації та суб'єкта міжнародного права. Сьогодні державний суверенітет України зазнає системних і цілеспрямованих посягань з боку держави-агресора, що проявляється у збройному вторгненні, тимчасовій окупації частини території, спробах анексії, веденні гібридної війни, інформаційному тиску та підриві основ конституційного ладу. За таких обставин особливої ваги набуває дослідження правових механізмів, які забезпечують здатність держави ефективно реагувати на зовнішні загрози, захищати свою територію, населення та конституційний порядок, використовуючи інструменти як національного, так і міжнародного права.

Разом з тим, актуальність теми дослідження зумовлена також необхідністю глибокого осмислення ролі Конституції України, законодавства у сфері національної безпеки й оборони, кримінального та міжнародного гуманітарного права у формуванні цілісної правової системи захисту суверенітету. В умовах війни право перестає бути виключно регулятором мирних суспільних відносин і перетворюється на стратегічний інструмент державної політики, спрямований на легітимацію оборонних дій, притягнення агресора до міжнародно-правової відповідальності, захист прав і свобод громадян, а також на забезпечення функціонування органів державної влади в умовах воєнного стану. Саме тому, вбачаємо, що особливо важливого значення набуває науковий аналіз правових підстав запровадження та реалізації спеціальних правових режимів, обмеження окремих прав і свобод, а також

співвідношення національних інтересів із міжнародними зобов'язаннями України.

Боротьба України за свій суверенітет і територіальну цілісність має не лише внутрішньодержавний, а й міжнародний вимір. Україна виступає як держава, що реалізує своє невід'ємне право на самооборону, закріплене в Статуті ООН, і водночас формує сучасну практику протидії збройній агресії в Європі. У цьому контексті правові засади захисту суверенітету набувають значення універсального прикладу для міжнародного співтовариства, демонструючи роль права у стримуванні агресії та відновленні справедливості. Не менш важливим є й внутрішній аспект актуальності теми, адже правове забезпечення суверенітету безпосередньо впливає на рівень національної єдності, довіру громадян до державних інститутів і готовність суспільства до тривалого опору загрозам.

Таким чином, актуальність дослідження правових засад забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України визначається сукупністю об'єктивних факторів, серед яких ключовими є триваюча війна, реальні загрози існуванню держави, необхідність удосконалення правових механізмів захисту національних інтересів і водночас забезпечення дотримання принципів верховенства права та прав людини. Всебічне наукове осмислення цієї проблематики суверенітету держави є необхідною передумовою не лише для ефективної протидії зовнішній агресії сьогодні, а й для формування стійкої правової основи відновлення, зміцнення і розвитку суверенної та територіально цілісної України в майбутньому.

Аналіз стану розробки проблеми. Аналіз стану розробки проблеми правових засад забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України у науковій літературі та практичних дослідженнях показує, що ця тематика перебуває на перетині кількох фундаментальних галузей правознавства, національної безпеки, конституційного права й міжнародного права і є предметом посиленого уваги як вітчизняних, так і міжнародних науковців. У вітчизняній юридичній науці дослідження цієї проблеми

розпочалися ще до початку повномасштабної війни 2022 року, однак з початком широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України вони значно активізувалися та набули практичного значення, що відповідає реальним викликам існуванню української державності. Зокрема, у дослідженнях висвітлюються загальні правові засади та національні інтереси, які лежать в основі забезпечення суверенітету і територіальної цілісності, аналізуються їх зміст, становлення на конституційному та законодавчому рівнях, а також міжнародно-правові зобов'язання України щодо захисту цих фундаментальних цінностей.

Правові засади забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України досліджували такі вчені як: Александров В. М., Антонов В. О., Асірян С. Р., Байдін Ю. В., Бандурка О. М., Бевз Т. А., Богів Я. С., Власюк О. С., Гавриленко В. В., Гаврищук Т. М., Гапотій В. Д., Горovenко С. А., Джураєва О. О., Кіндратець О. М., Каращук В. В., Кобко Є. В., Ковтун В. І., Колодій А. М., Петришин О. В., Кравцова З. С., Криштанович М. Ф., Куйбіда В. С., Куян І. А., Лемак О. В., Ліпкан В. А., Міхель Д. О., Мосейко А. Г., Новицький Г. В., Пендюра М. М., Рубащенко М. А., Рябовол Л. Т., Ситник Г. П., Ситник Г. П., Сіваш О. М., Скрипнюк О. В., Соколова І. О., Стрельцов Є. Л., Талалай Д. В., Щербина Л. І., Топчій В. В., Трагнюк О. Я., Чорна Н. В., Щербанюк О. В., Юринець Ю. Л., Яковюк І. В. та інші.

Наукові праці останніх років приділяють значну увагу класифікації та ролі суб'єктів захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, що свідчить про зростання уваги до практичної реалізації правових механізмів захисту. Так, в окремій статті автор розглядає Службу безпеки України як ключового суб'єкта національної безпеки, аналізуючи її правове становище, завдання та компетенцію, що визначено чинним законодавством України, і підкреслює важливість діяльності таких органів у сучасних умовах воєнного стану для забезпечення захисту державних інтересів.

Попри наявність вагомих наукових напрацювань, у сучасній правовій науці простежується нагальна потреба у подальшому комплексному

дослідженні проблематики правових засад захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, зокрема в контексті інтеграції національного законодавства з міжнародними стандартами, удосконалення механізмів реалізації прав і повноважень суб'єктів забезпечення безпеки, а також адаптації правового механізму до реалій повномасштабної агресії, що ставить перед Україною стратегічні завдання щодо збереження держави та її фундаментальних цінностей.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в комплексному дослідженні правових засад забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Для виконання вказаної мети дослідження необхідно виконати наступні **завдання:**

- визначити поняття державного суверенітету (суверенітету держави) та територіальної цілісності держави, суміжні категорії в сучасному державознавстві;
- проаналізувати зовнішній та внутрішній аспекти державного суверенітету, неабсолютність державного суверенітету;
- дослідити суверенітет та територіальну цілісність Української держави у системі її національних інтересів;
- визначити суб'єктів сектору безпеки і оборони у механізмі забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України;
- дослідити міжнародно-правові гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України;
- проаналізувати особливості членства в Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі як гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що формуються в процесі забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Предметом дослідження є правові засади забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Методи дослідження. У процесі дослідження категорій державного суверенітету та територіальної цілісності держави застосовано діалектичний метод пізнання, який дав змогу розглядати зазначені правові явища як такі, що перебувають у постійному розвитку та зазнають впливу внутрішніх і зовнішніх чинників. Метод аналізу використано для детального розкриття змісту понять державного суверенітету і територіальної цілісності, визначення їхніх ознак та співвідношення із суміжними категоріями сучасного державознавства, тоді як метод синтезу дозволив узагальнити наукові підходи та сформулювати цілісне уявлення про їх місце і роль у правовій системі держави. Застосування індукції і дедукції забезпечило можливість переходу від окремих наукових положень та доктринальних підходів до формування загальних теоретичних висновків щодо внутрішнього і зовнішнього аспектів державного суверенітету, а також його неабсолютного характеру в умовах сучасних міжнародних відносин.

Під час аналізу правових гарантій державного суверенітету та територіальної цілісності України використано системно-структурний метод, який дозволив розглянути зазначені категорії у взаємозв'язку з національними інтересами держави та складовими системи національної безпеки. За допомогою цього методу було досліджено механізм забезпечення суверенітету і територіальної цілісності через діяльність суб'єктів сектору безпеки і оборони, а також визначено їх місце та функціональну роль у реалізації відповідних завдань. Порівняльно-правовий метод застосовувався для зіставлення національного законодавства України з нормами міжнародного права, що регулюють питання захисту державного суверенітету і територіальної цілісності, а також для аналізу міжнародно-правових гарантій у цій сфері.

Дослідження членства України в Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі як чинників забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності здійснювалося із застосуванням

методу моделювання, який дозволив окреслити потенційні напрями впливу європейської та євроатлантичної інтеграції на систему національної безпеки України. Метод абстрагування використовувався для виокремлення ключових правових і політико-правових аспектів участі України в інтеграційних об'єднаннях та їх значення для зміцнення суверенітету держави, що дало змогу зосередити увагу на найбільш істотних елементах досліджуваної проблематики без урахування другорядних чинників.

Сукупність вищезазначених методів наукового пізнання дозволила розкрити сутність та особливості правових засад забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані в:

- науково-дослідницькій сфері результати роботи можуть слугувати теоретичною та методологічною основою для подальших досліджень проблем державного суверенітету і територіальної цілісності України, зокрема під час підготовки наукових статей, курсових, магістерських робіт, а також при розробленні навчальних програм і спеціальних курсів з конституційного права, міжнародного права та національної безпеки;

- правозастосовній сфері отримані висновки та узагальнення можуть бути використані в діяльності органів державної влади та судових органів під час тлумачення і застосування норм законодавства, що регулюють питання захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, а також при підготовці нормативно-правових актів і правових позицій у відповідних справах;

- сфері національної безпеки результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення механізмів функціонування сектору безпеки і оборони, формування та реалізації державної політики у сфері захисту суверенітету і територіальної цілісності, а також при розробленні стратегічних і програмних документів, спрямованих на протидію зовнішнім загрозам та зміцнення безпекового потенціалу України.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

- *запропоновано* обґрунтування стратегічної важливості євроатлантичної інтеграції України як ключового чинника посилення її державного суверенітету і територіальної цілісності, що відкриває нові перспективи в реформуванні інститутів державної влади, зміцненні обороноздатності та інтеграції до європейської системи безпеки;

- *систематизовано* правові засади забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України в сучасних умовах, з урахуванням актуальних викликів національній безпеці, зокрема збройної агресії Російської Федерації;

- *обґрунтовано* концептуальне розмежування внутрішнього та зовнішнього суверенітету як двох взаємодоповнюючих аспектів цілісного суверенного статусу держави, що відображає динамічний і гнучкий характер суверенітету в умовах міжнародної взаємодії та глобалізації.

- *запропоновано* авторську класифікацію системи суб'єктів забезпечення національної безпеки;

- *проведено* детальний аналіз міжнародно-правових гарантій державного суверенітету та територіальної цілісності України, зокрема на основі оцінки ефективності таких інструментів, як Будапештський меморандум, і підкреслено необхідність інтеграції України в систему колективної безпеки НАТО для забезпечення реальних гарантій національної безпеки.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднані сімома підрозділами, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел (87 найменувань). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 91 сторінку.

РОЗДІЛ 1. КАТЕГОРІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ (СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ) ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ

1.1. Поняття державного суверенітету (суверенітету держави) та територіальної цілісності держави, суміжні категорії в сучасному державознавстві

Ідея державного суверенітету формувалася поступово, проходячи складний історичний шлях – від уявлень про необмежене панування монарха до сучасного трактування суверенітету як фундаментального правового принципу, що забезпечує самостійність і незалежність держави на міжнародній арені та верховенство її влади у межах власної території. Така трансформація безпосередньо зумовлена еволюцією соціальних, політичних і економічних процесів, які в різні історичні епохи по-різному визначали характер державної влади. Саме тому в межах дослідження першочергового значення набуває дослідження розвитку наукових уявлень про державний суверенітет, оскільки поняття державного суверенітету (суверенітету держави) формувалося протягом багатьох століть.

Варто зазначити, що становлення поняття «державний суверенітет» розпочалося у період пізнього середньовіччя, коли виникла об'єктивна потреба відмежувати світську державну владу від впливу церковних інституцій. Держава поступово утверджувала за собою виключне право здійснювати публічну владу, набуваючи монопольного становища у системі управління суспільством. У зв'язку з цим суверенітет почали сприймати як визначальну ознаку сформованої та політично зрілої держави, що засвідчує її здатність до самостійного існування як політико-правового утворення [19, с. 7].

Водночас у сучасній правовій доктрині державний суверенітет традиційно визначається як незалежність державної влади від будь-якого зовнішнього впливу та відсутність підпорядкування іншим внутрішнім

владним центрам. Така незалежність проявляється у праві держави самостійно визначати напрями внутрішньої та зовнішньої політики, ухвалювати обов'язкові рішення і забезпечувати їх виконання в межах власної юрисдикції [50, с. 154]. Отже, можемо констатувати, що суверенітет постає складною інтегративною характеристикою держави, що поєднує у собі ключові ознаки організації та функціонування державної влади [34, с. 119].

Суверенною визнається демократична держава, в якій народи та нації реалізували право на самовизначення, що охоплює державний, народний і національний суверенітет. Разом із тим науково-технічний прогрес і глобалізаційні процеси істотно трансформували традиційні уявлення про суверенітет. Вони сприяли посиленню міжнародної взаємозалежності, зближенню політичних систем і взаємному запозиченню управлінських моделей. Так, держави західної демократії частково інтегрували елементи соціальної орієнтації та планового регулювання економіки, характерні для соціалістичних країн. Це, у свою чергу, зменшило ідеологічну конфронтацію та сприяло формуванню більш стабільних і довірчих міждержавних відносин [75, с. 108].

Розглядаючи еволюцію поняття державного суверенітету, слід зазначити, що її витoki сягають ще античної доби. Давні держави виступали найвищими територіальними союзами політичної влади, які здійснювали управління незалежно та автономно. Грецькі поліси й Римська держава тривалий час існували як самостійні політичні утворення, що підтверджує наявність у них ознак суверенітету. Античні держави були суверенними настільки, наскільки вони виконували функції найвищої влади у межах визначеної території. Разом із тим, незважаючи на високий рівень розвитку приватноправових інститутів у Давній Греції та Римі, публічне право і теорія суверенітету залишалися недостатньо сформованими. На це звертав увагу О. М. Сіваш, зазначаючи, що античні правознавці не створили цілісної доктрини публічного права і не розробили концептуального уявлення про суверенітет як самостійну правову категорію [70, с. 338].

Отже, ключовим етапом у становленні ідеї суверенітету стало Середньовіччя, коли держава опинилася в умовах жорсткого протистояння з іншими центрами влади. У цей період її повновладдя активно заперечували різні політичні сили, що змушувало державну владу відстоювати свою автономію та верховенство. Саме в результаті цієї боротьби виникла потреба в чіткому теоретичному обґрунтуванні суверенітету як принципу, який закріплює пріоритет державної влади над усіма іншими владними утвореннями [33, с. 27].

Концепція державного суверенітету сформувалася під впливом конкретних історико-політичних умов. Як справедливо зазначав німецький правознавець Г. Єллінек, за своїм походженням суверенітет мав насамперед політичний характер і лише з часом набув ознак правової категорії. Він наголошував, що ідея суверенітету виникла не внаслідок абстрактних теоретичних побудов, а як результат тривалої боротьби між державою та іншими політичними силами. Крім того, у давньому світі, за Єллінеком, не існувало чіткого протиставлення державної влади іншим формам владарювання, що унеможливлювало формування повноцінної концепції суверенітету [66, с. 263].

Таким чином, розвиток уявлень про державний суверенітет охоплює кілька історичних стадій – від античних державних утворень до сучасних демократичних національних держав. На кожному з цих етапів суверенітет наповнювався новим змістом, відображаючи трансформацію політичних і соціальних реалій. Якщо у середньовічний період він слугував інструментом відмежування світської влади від церковної, то в Новий час став фундаментом формування незалежних національних держав. У сучасних умовах суверенітет стикається з новими викликами, пов'язаними з глобалізацією, наддержавними структурами та цифровізацією, що зумовлює необхідність переосмислення його класичних доктринальних підходів [35, с. 61].

У період Середньовіччя повноту державної влади в різний спосіб заперечували: церква, яка прагнула підпорядкувати державу власному

духовному авторитету; Римська імперія з притаманною їй ідеєю абсолютного верховенства імператора; феодална система, побудована на ієрархії особистої залежності та патримоніальних відносинах [70, с. 339].

У середньовічній політико-правовій думці суверенітет безпосередньо пов'язувався з ідеєю абсолютної влади монарха над підданими. Основоположником цієї теорії вважається французький мислитель XVI століття Жан Боден, який у праці «Шість книг про республіку» визначив суверенітет як «абсолютну і постійну владу держави». На його переконання, суверенітет є неподільним, невідчужуваним і зосередженим виключно в руках монарха, який має право видавати закони, розпоряджатися фінансами та здійснювати зовнішньополітичні функції. Боден наполягав на тому, що суверенітет не може бути обмежений жодними внутрішніми чи зовнішніми чинниками. Варто зазначити, що саме Ж. Боден уперше ввів термін «суверенітет» у науковий обіг. Проте в науковому середовищі існує обґрунтована позиція, відповідно до якої ідеї суверенітету не слід зводити виключно до його вчення, оскільки аналогічні уявлення про верховенство та незалежність влади існували й раніше. Держави реалізовували владні повноваження на засадах автономії, хоча політична боротьба в той період ще не мала чітко сформульованого ідеологічного підґрунтя [78, с. 323].

Саме завдяки Ж. Бодену концепція суверенітету набула завершеного теоретико-правового оформлення. Він розглядав суверенітет як постійну і безумовну владу, що може бути передана конкретній особі або органу державної влади. За його вченням, народ вправі делегувати суверенітет правителю, який отримує повноваження управляти державою, її ресурсами та населенням. Водночас Боден наголошував, що здійснення суверенної влади передбачає відповідальність правителя перед народом і обов'язок дотримуватися визначених умов управління [51, с. 444].

Як зазначає В. А. Ліпкан, подальший розвиток доктрини суверенітету відбувався в межах політико-правових учень епохи Нового часу, коли відбувалася докорінна трансформація уявлень про природу державної влади та

її легітимність. Значний внесок у формування класичної теорії суверенітету зробив англійський філософ Томас Гоббс, який розробив концепцію всесильної держави – так званого Левіафана. У межах цієї моделі держава постає як штучно створене утворення, наділене необмеженою владою, що концентрується в руках абсолютного монарха. Гоббс образно визначав державу як «смертне божество», підкреслюючи її абсолютний і безапеляційний характер. Суверенітет у його теорії виступає неподільною, необмеженою та неконтрольованою владою правителя, якій притаманні такі ознаки, як одноособовість здійснення влади, спадковість монархічного правління та його безстроковий характер [49, с. 249].

Зміна політичних форм правління, а саме перехід від монархії до республіки, зумовила принципово нове тлумачення суверенітету. На зміну ідеї абсолютної влади монарха прийшла концепція народного суверенітету. Її поява була логічною відповіддю на кризу теорії божественного походження влади, яка втратила здатність забезпечувати належну легітимацію державного управління. Відтак джерелом верховної влади почали визнавати народ, а держава отримувала легітимність не через сакралізацію правителя, а через волевиявлення громадян. Такий підхід став фундаментом розвитку демократичних інститутів, принципу народовладдя та сучасної правової держави [49, с. 249].

Вагомий вплив на еволюцію уявлень про суверенітет справили ідеї Просвітництва. Представники цієї інтелектуальної течії, зокрема Джон Локк і Жан-Жак Руссо, сформулювали теорію суспільного договору, відповідно до якої суверенітет належить народу, а державна влада є похідною та делегованою формою цього суверенітету. Дж. Локк наголошував, що основною метою створення держави є забезпечення та захист природних прав людини – права на життя, свободу і власність. З метою недопущення узурпації влади він обґрунтував необхідність її поділу на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Ж.-Ж. Руссо, своєю чергою, розвинув концепцію «загальної волі», підкреслюючи, що лише народ може виступати носієм суверенітету, а держава

повинна діяти виключно відповідно до цієї волі. Саме ці ідеї заклали ідейні основи демократії, конституціоналізму та механізмів контролю за державною владою.

З утворенням національних держав суверенітет отримав чітке теоретико-правове закріплення та став однією з базових ознак державності. Верховенство влади почало асоціюватися не з конкретною особою правителя, а з державою як цілісною політико-правовою інституцією. Значний внесок у розвиток уявлень про зв'язок суверенітету з інтересами держави зробив Ніколо Макіавеллі. Він обґрунтовував пріоритет державних інтересів над приватними або груповими, стверджуючи, що держава повинна діяти рішуче й прагматично задля збереження власної сили, стабільності та незалежності [82, с. 132].

Державний суверенітет посідає центральне місце серед базових категорій юридичної науки, а також є предметом дослідження політичної теорії, міжнародного права та суміжних наукових дисциплін. Його значення зумовлене тим, що саме через призму суверенітету розкривається правова природа держави, особливості здійснення нею влади та характер її взаємодії з іншими суб'єктами міжнародних відносин [31, с. 50]. У зв'язку з цим у межах наукового дослідження виникає об'єктивна необхідність не лише сформулювати поняття державного суверенітету, а й ґрунтовно проаналізувати його ключові ознаки, змістовні характеристики та правові властивості.

На сьогодні на законодавчому рівні в Україні відсутнє поняття державного суверенітету. Хоча при цьому Декларація про державний суверенітет України в преамбулі проголошує державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах [10]. Проте, в сучасній науці відсутнє єдине універсальне визначення державного суверенітету. Натомість сформувалося кілька наукових підходів до його тлумачення, які відображають різні аспекти цієї складної та багатовимірної категорії.

Так, наприклад, М. М. Пендюра визначає державний суверенітет як особливу властивість держави, що проявляється у її верховенстві в межах власної території та незалежності у зовнішньополітичній сфері. На думку дослідника, саме суверенітет забезпечує державі можливість самостійно ухвалювати владні рішення та реалізовувати їх без будь-якого стороннього втручання у межах своєї юрисдикції [79, с. 90].

В свою чергу, інший підхід пропонує О. В. Петришин, який розглядає державний суверенітет як політико-правову категорію, що характеризує повноту та неподільність державної влади. За його переконанням, суверенітет означає абсолютну владу держави над територією, населенням і природними ресурсами, а також її спроможність здійснювати зовнішню політику автономно, не підкоряючись волі інших держав або міжнародних інституцій [77, с. 79].

О. М. Бандурка акцентує увагу на юридичному аспекті суверенітету, визначаючи його як закріплене у праві право держави на реалізацію верховної влади всередині країни та на незалежну участь у міжнародних відносинах. Вчений підкреслює, що сутнісною ознакою суверенітету є відсутність зовнішнього примусу у процесі прийняття державних рішень, що гарантує реальну самостійність державної політики [17, с. 331].

Деяко інший ракурс представлений у наукових працях В. В. Гавриленка, який розглядає державний суверенітет передусім як принцип міжнародного права. Відповідно до цього підходу, суверенітет включає право держави на самовизначення, невтручання у її внутрішні справи з боку інших суб'єктів міжнародного права, збереження територіальної цілісності, а також свободу формування власної політичної, економічної та правової системи [25, с. 105].

Окрім того, у науковій літературі державний суверенітет нерідко визначається як фундаментальна характеристика державності, що полягає у виключному праві держави встановлювати, організовувати та здійснювати публічну владу над населенням і територією. При цьому підкреслюється, що держава не підпорядковується жодній іншій владі, за винятком тієї, яка

встановлена нею самою відповідно до внутрішнього правопорядку та міжнародних зобов'язань [28, с. 11].

Таким чином, аналіз різних наукових підходів до визначення державного суверенітету дозволяє дійти висновку, що ця категорія має комплексний характер і поєднує в собі політичні, правові та міжнародно-правові елементи. Саме багатогранність суверенітету зумовлює різноманіття його тлумачень у юридичній науці та підкреслює його ключову роль у розумінні сутності сучасної держави.

Розглядаючи державний суверенітет як категорію державознавства потрібно визначити її ознаки.

Ознаки, суверенітету держави:

- єдність – існування єдиної, неподільної суверенної влади, яка реалізується через систему державних органів, що діють як єдиний механізм управління;

- неподільність – держава володіє повнотою суверенітету і не розділяє його, хоча за законом може делегувати окремі суверенні повноваження органам місцевого самоврядування в унітарній державі, суб'єктам федерації або відповідним органам у федеративній державі, а також міжнародним організаціям;

- невідчужуваність – неможливість довільного відчуження чи передачі легітимної і законної влади, адже суверенітет виступає як фундаментальний елемент правоздатності держави та передумова її владних повноважень. Правоздатність неможливо поділити, можна лише передати певні права чи повноваження, але не сам суверенітет [22, с. 122].

У свою чергу, Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року визначає такі основні ознаки суверенітету України:

- верховенство (прерогатива влади) – відсутність будь-якої вищої за статусом суспільної влади на території країни; державна влада має право скасовувати або визнавати недійсними будь-які інші прояви суспільної влади;

- самостійність – можливість приймати незалежні рішення всередині країни і у зовнішніх справах, з урахуванням норм національного та міжнародного права;

- повнота (універсальність) – поширення державної влади на всі сфери суспільного життя, охоплення всього населення та громадських організацій країни;

- неподільність влади в межах території держави – єдність влади загалом із функціональним розподілом на законодавчу, виконавчу та судову гілки, що безпосередньо здійснюють владні повноваження через відповідні інститути;

- незалежність у зовнішніх відносинах – право держави самостійно ухвалювати рішення у міжнародній сфері, дотримуючись норм міжнародного права та поважаючи суверенітет інших держав;

- рівноправність у міжнародних відносинах – наявність у держави тих же прав і обов'язків на міжнародній арені, що й у інших держав [10].

Таке комплексне поєднання характеристик формує основу сучасного розуміння державного суверенітету як ключової складової державності.

Як ми бачимо, державний суверенітет є складною, багатовимірною категорією, яка не може розглядатися ізольовано від інших близьких за змістом понять. Для глибшого розуміння його сутності та ролі у сучасній правовій системі необхідно проаналізувати співвідношення державного суверенітету з такими суміжними категоріями, як народний суверенітет, національний суверенітет, державна влада, територіальна цілісність, незалежність держави, самовизначення народів та міжнародна правосуб'єктність.

Державний і народний суверенітет тісно взаємопов'язані, однак не є тотожними. Народний суверенітет означає визнання народу єдиним джерелом влади в державі. Він відображає демократичний принцип, згідно з яким влада належить народу і здійснюється ним безпосередньо або через органи державної влади. Державний суверенітет, своєю чергою, характеризує державу як організацію публічної влади, що реалізує верховенство всередині країни та незалежність у зовнішніх відносинах. Якщо народний суверенітет відповідає

на питання «кому належить влада», то державний суверенітет – «як і ким ця влада організовано здійснюється». У демократичній правовій державі державний суверенітет є похідним від народного: держава реалізує суверенні повноваження від імені та в інтересах народу. Водночас ототожнення цих понять є помилковим, адже народний суверенітет має передусім політико-філософський характер, тоді як державний – юридичний і інституційний.

Як зазначає Я. С. Богів, національний суверенітет пов'язаний з правом нації самостійно визначати свою долю, зберігати мову, культуру, традиції та вирішувати питання політичного розвитку. Він є насамперед соціально-політичною категорією, що відображає інтереси конкретної національної спільноти. Державний суверенітет є ширшим поняттям, оскільки охоплює всю сукупність населення держави незалежно від національного складу. У багатонаціональних державах саме державний суверенітет виступає механізмом узгодження інтересів різних націй та етнічних груп. Таким чином, національний суверенітет може розглядатися як передумова формування державного суверенітету (особливо на етапі утворення національної держави), однак після створення держави пріоритет набуває саме державний суверенітет як універсальна правова категорія [21, с. 91].

Державна влада є формою реалізації державного суверенітету, але не тотожною йому. Суверенітет відображає якісну характеристику влади – її верховенство та незалежність, тоді як державна влада – це практичний механізм управління суспільством. Суверенітет є властивістю держави в цілому, а не окремих органів влади. Жоден орган державної влади сам по собі не є носієм суверенітету, він лише здійснює частину суверенних повноважень у межах компетенції, визначеної конституцією та законами. Отже, державний суверенітет є первинним щодо державної влади, оскільки саме він надає владі легітимність, цілісність і здатність діяти як єдина система.

Незалежність держави часто ототожнюється із суверенітетом, однак ці поняття не є повністю ідентичними. Незалежність характеризує передусім зовнішній аспект суверенітету – відсутність підпорядкування іншим державам

або наднаціональним структурам. Державний суверенітет є ширшою категорією, оскільки включає не лише зовнішню незалежність, а й внутрішнє верховенство державної влади. Держава може формально бути незалежною, але фактично втрачати елементи суверенітету через зовнішній політичний, економічний чи військовий тиск. Таким чином, незалежність є складовою державного суверенітету, але не вичерпує його змісту.

Право народів на самовизначення є міжнародно-правовим принципом, який у певних умовах може вступати у складні відносини з принципом державного суверенітету. Самовизначення може реалізовуватися як у формі створення власної держави, так і в межах існуючої держави шляхом автономії чи культурної самостійності. У сучасному міжнародному праві пріоритет надається збереженню державного суверенітету та територіальної цілісності, а самовизначення тлумачиться переважно як внутрішній процес, що не передбачає обов'язкового відокремлення [46, с. 331].

Таким чином, самовизначення і державний суверенітет повинні перебувати у балансі, а не у конфронтації.

Міжнародна правосуб'єктність означає здатність держави бути носієм прав та обов'язків у міжнародному праві. Вона є наслідком і зовнішнім проявом державного суверенітету. Саме завдяки суверенітету держава має право укладати міжнародні договори, вступати до міжнародних організацій, підтримувати дипломатичні відносини та нести міжнародно-правову відповідальність. Добровільне обмеження окремих суверенних повноважень у межах міжнародних організацій не означає втрату суверенітету, а є формою його реалізації [63, с. 189].

Отже, державний суверенітет перебуває у складній системі взаємозв'язків із суміжними категоріями політико-правового характеру. Він не може бути зведений до жодної з них, але водночас включає або опосередковує їх зміст. Державний суверенітет виступає інтегруючою категорією, яка поєднує внутрішні та зовнішні аспекти державності, забезпечує цілісність правової системи та є основою стабільного функціонування сучасної держави.

Іншою категорією на якій потрібно акцентувати увагу є територіальна цілісність держави.

Територіальна цілісність держави – це основоположний принцип державності та міжнародного права, який означає непорушність, єдність і недоторканність території держави в межах її міжнародно визнаних кордонів, а також виключне право держави здійснювати верховну владу над усією своєю територією без будь-якого зовнішнього чи внутрішнього втручання. Цей принцип гарантує збереження просторової цілісності держави, унеможливорює насильницьку зміну кордонів і виступає необхідною умовою реалізації державного суверенітету, стабільності політичної системи та безпеки суспільства.

Територіальна цілісність є однією з ключових умов існування державного суверенітету. Без контролю над власною територією держава не здатна повноцінно здійснювати верховну владу. Водночас територіальна цілісність є не самостійною категорією, а похідною від суверенітету. Саме суверенітет надає державі право встановлювати правовий режим території, визначати адміністративно-територіальний устрій і захищати кордони. Порушення територіальної цілісності автоматично означає посягання на державний суверенітет, що визнається одним із найтяжчих порушень норм міжнародного права. Територіальна цілісність охоплює сукупність правових, політичних і фактичних елементів, які забезпечують єдність державної території та ефективне здійснення влади в її межах. Передусім вона означає, що територія держави є неподільною, а жодна її частина не може бути відокремлена або передана іншій державі внаслідок примусу, агресії чи односторонніх дій [41, с. 15].

Зміст територіальної цілісності тісно пов'язаний із принципом суверенітету, адже саме суверенітет надає державі право встановлювати правовий режим території, визначати адміністративно-територіальний устрій, регулювати використання природних ресурсів та забезпечувати захист державного кордону. Без контролю над територією держава втрачає

можливість повноцінно реалізовувати свої функції, а отже – і свій суверенний статус.

У міжнародному праві територіальна цілісність є одним із базових принципів, закріплених у міжнародних актах. Вона зобов'язує держави утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної недоторканності інших держав. Порушення цього принципу розглядається як серйозне міжнародно-правове правопорушення та тягне за собою міжнародну відповідальність.

Разом із тим принцип територіальної цілісності тісно взаємодіє з правом народів на самовизначення. У сучасному міжнародному праві пріоритет надається збереженню територіальної цілісності існуючих держав, а самовизначення здебільшого тлумачиться як внутрішній процес, що реалізується у формах автономії, децентралізації або культурної самобутності без порушення єдності державної території.

На внутрішньодержавному рівні територіальна цілісність означає єдність державної території, цілісність адміністративно-територіального устрою та підпорядкування всієї території єдиній системі державної влади і правопорядку. Вона виключає існування на території держави паралельних центрів влади, які не підконтрольні конституційному ладу. Територіальна цілісність також передбачає, що будь-які зміни статусу території можливі лише в конституційно визначеному порядку, з дотриманням принципів законності, демократії та верховенства права. Вона є обов'язковою умовою стабільного функціонування державних інститутів і забезпечення прав і свобод громадян [65, с. 130].

Забезпечення територіальної цілісності є одним із ключових завдань держави у сфері національної безпеки. Посягання на територію держави створює загрозу її політичній незалежності, економічній стабільності та соціальній єдності. Саме тому захист територіальної цілісності здійснюється комплексно – через дипломатичні, правові, військові, інформаційні та економічні механізми. Тому, коли у сучасних умовах особливу небезпеку

становлять гібридні загрози, які поєднують військові дії з інформаційним впливом, кібератаками та політичним тиском забезпечення територіальної цілісності держави є ключовим завданням держави [80, с. 79].

Отже, територіальна цілісність держави є багатогранною правовою категорією, яка поєднує у собі елементи суверенітету, національної безпеки, міжнародного права та конституційного ладу. Вона забезпечує просторову єдність держави, стабільність її політичної системи та можливість ефективного здійснення державної влади. У сучасних умовах територіальна цілісність набуває особливого значення, оскільки виступає необхідною передумовою збереження державності, миру та міжнародної стабільності [61, с. 181].

Таким чином, державний суверенітет – це фундаментальна політико-правова категорія сучасного державознавства, яка означає верховенство державної влади в межах власної території та її незалежність у зовнішніх відносинах. Суверенітет виражає здатність держави самостійно і без стороннього примусу визначати внутрішню і зовнішню політику, встановлювати правопорядок, приймати загальнообов'язкові рішення та забезпечувати їх виконання. У сучасному розумінні державний суверенітет не зводиться лише до абсолютності влади. Він поєднує в собі внутрішній аспект (верховенство державної влади щодо населення, органів управління та правової системи) і зовнішній аспект (міжнародну незалежність, рівноправність держав та невтручання у внутрішні справи). Територіальна цілісність держави – це базовий принцип державності та міжнародного права, що означає єдність, неподільність і недоторканність державної території в межах її міжнародно визнаних кордонів, а також право держави здійснювати повний і виключний контроль над усією своєю територією. Територіальна цілісність передбачає заборону насильницької зміни кордонів, відокремлення частин території та будь-якого зовнішнього втручання у просторову організацію держави. Вона є матеріальною основою суверенітету, оскільки без стабільної та контрольованої території держава не може повноцінно

здійснювати верховну владу, забезпечувати правопорядок і захищати права своїх громадян. У сучасному державознавстві територіальна цілісність розглядається як необхідна умова національної безпеки, політичної стабільності та сталого розвитку держави. Державний суверенітет та територіальна цілісність тісно пов'язані з низкою суміжних категорій, зокрема: 1) народний суверенітет – принцип, згідно з яким народ є єдиним джерелом державної влади, а державний суверенітет реалізується від його імені; 2) національний суверенітет – право нації самостійно визначати напрями свого політичного, культурного й соціального розвитку; 3) незалежність держави – зовнішній прояв суверенітету, що означає відсутність підпорядкування іншим державам або наднаціональним структурам; 4) територіальна недоторканність – заборона будь-яких посягань на державну територію та насильницьких змін кордонів; 5) право народів на самовизначення – міжнародно-правовий принцип, який реалізується з урахуванням вимог суверенітету та територіальної цілісності держав; 6) міжнародна правосуб'єктність – здатність держави виступати повноправним учасником міжнародних правовідносин, що є наслідком її суверенітету. Ці категорії перебувають у взаємодії та взаємному доповненні, формуючи цілісну систему сучасного державознавчого знання.

1.2. Зовнішній та внутрішній аспекти державного суверенітету, неабсолютність державного суверенітету

Державний суверенітет включає два взаємопов'язані виміри – внутрішній і зовнішній, які визначають функціонування держави в межах її території та на міжнародній арені. Внутрішній суверенітет відображає здатність державних органів здійснювати повний контроль над населенням і територією, забезпечуючи правопорядок і реалізацію законодавства. Зовнішній суверенітет гарантує незалежність держави у взаєминах з іншими країнами, захищає її територіальну цілісність і недоторканність кордонів. Проте в сучасних умовах, через зростання міжнародної інтеграції та вплив

наднаціональних структур, суверенітет держав набуває рис необов'язковості і обмеженості. Делегування частини владних повноважень міжнародним організаціям ставить під сумнів абсолютність державного суверенітету. Тому розуміння комплексності і гнучкості суверенітету є ключовим для ефективного державного управління у сучасному світі.

Як уже було підкреслено, державний суверенітет виступає складною політико-юридичною характеристикою державної влади, яка відображає її верховенство, повноту та самостійність у межах власної території, а також незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах з іншими державами. Саме завдяки суверенітету державна влада набуває якостей самодостатності, цілісності та спроможності реалізовувати загальнообов'язкові рішення [71, с. 15]. У зв'язку з цим у класичній доктрині державознавства державний суверенітет традиційно аналізується у двох взаємопов'язаних, але водночас відносно самостійних вимірах – внутрішньому та зовнішньому, що й відображає його багатогранну природу [16, с. 187]. Саме суверенна та незалежна держава розглядається крізь призму цих двох аспектів суверенітету, які в сукупності формують її правовий статус.

Внутрішній суверенітет характеризує специфічний тип відносин між державною владою та політичною спільнотою всередині країни. Його сутність полягає у внутрішніх повноваженнях державних органів, їхній здатності формувати обов'язкові правила поведінки та реально впливати на суспільні процеси і поведінку населення. Історично владні структури набували різноманітних форм – від абсолютних і конституційних монархій до республік, демократичних режимів, унітарних і федеративних моделей державного устрою. Вибір, закріплення та суспільне визнання тієї чи іншої форми організації влади становлять один із ключових проявів внутрішнього суверенітету [84, с. 30].

Водночас не менш важливим елементом внутрішнього суверенітету є реальний, а не декларативний контроль держави над суспільством і територією. Лише життєздатна, ефективна та стабільна влада може вважатися

легітимною, а отже – такою, що реально здійснює суверенні повноваження. Таке розуміння внутрішнього суверенітету спирається на класичну традицію політико-правової думки, зокрема ідеї Ж. Бодена та Т. Гоббса, які обґрунтовували необхідність централізованої влади, водночас визнаючи право народу на самовизначення та вибір форми правління [18, с. 193].

Отже, внутрішній суверенітет відображає верховенство і повноту державної влади щодо всіх інших суб'єктів політичної системи суспільства. Він означає монопольне право держави на здійснення законодавчої, виконавчої та судової влади, управління суспільними процесами і здійснення юрисдикції в межах усієї державної території.

Зовнішній суверенітет, у свою чергу, спрямований на забезпечення єдності й неподільності державної території, недоторканності кордонів та принципу невтручання у внутрішні справи держави. Будь-яке посягання з боку іншої держави чи зовнішньої сили – зокрема порушення кордонів, політичний або економічний тиск, нав'язування рішень, що суперечать національним інтересам народу, – розглядається як пряме порушення суверенітету. Такі дії, як правило, свідчать про ослаблення держави, її обмежену здатність гарантувати власну незалежність та ефективно захищати національно-державні інтереси.

Інакше кажучи, держава виступає суб'єктом політики не лише як носій владних повноважень усередині країни, але й як ключовий учасник міжнародних політичних і правових відносин. Будучи носієм суверенітету та узагальненої волі свого народу, держава має право реалізовувати свої повноваження як у внутрішньому, так і в зовнішньому вимірах. Саме вона наділена реальними владними можливостями здійснювати зовнішню політику, вступати у міждержавні відносини, укладати міжнародні договори й угоди, оголошувати війну та укладати мир, а також застосовувати весь комплекс наявних у її розпорядженні засобів для забезпечення національної безпеки та захисту життєво важливих інтересів [20].

Завдяки суверенітету держава володіє правом самостійно встановлювати та розвивати зв'язки з іншими державами, відстоювати і реалізовувати власні інтереси на міжнародній арені. У цьому сенсі суверенна держава постає як територіально-політичне утворення, яке здійснює владу над населенням, а також контролює діяльність організацій і соціальних груп, пов'язаних із відповідною територією.

Особливої актуальності зазначені положення набувають у сучасних умовах, коли посилюються інтеграційні процеси у світовому співтоваристві – в економічній, політичній, культурній та інформаційній сферах. Глобалізація, розвиток транспортних та інформаційних комунікацій об'єднують країни і народи в єдиний взаємозалежний простір, у межах якого міжнародні відносини набувають справді всеохопного характеру, а міжнародні процеси – глобальних масштабів. За таких умов питання збереження та реалізації зовнішнього суверенітету набуває особливої значущості.

Таким чином, зовнішній суверенітет відображає незалежність і рівноправність держави як суб'єкта міжнародного права, а також недопустимість будь-якого зовнішнього втручання у внутрішньодержавні справи [47, с. 85].

Варто зазначити, що внутрішній та зовнішній суверенітет є двома взаємопов'язаними аспектами державного суверенітету, які разом формують цілісну систему владних повноважень держави. Внутрішній суверенітет означає повноту і верховенство державної влади всередині країни, здатність державних органів самостійно встановлювати і застосовувати закони, контролювати територію та населення, забезпечувати правопорядок і регулювати соціально-економічні процеси. Це проявляється у здатності держави утримувати монополію на застосування сили, здійснювати управління через інститути влади та забезпечувати легітимність свого правління.

Зовнішній суверенітет, навпаки, стосується позиції держави у міжнародних відносинах – це її незалежність, рівноправність та право

самостійно визначати свою зовнішню політику, захищати територіальну цілісність і недоторканність кордонів, а також вступати у дипломатичні відносини, укладати міжнародні договори. Зовнішній суверенітет гарантує, що держава не підкоряється жодній іншій зовнішній владі та не піддається зовнішньому втручанню у свої внутрішні справи.

Співвідношення цих двох аспектів проявляється у тому, що внутрішній суверенітет є основою для реалізації зовнішнього: без ефективного контролю над власною територією та населенням держава не може повноцінно реалізувати свої права і обов'язки на міжнародній арені. Водночас зовнішній суверенітет підкріплює внутрішній, забезпечуючи захист державних кордонів і можливість самостійного вибору моделі внутрішнього устрою. Обидва аспекти взаємно доповнюють і зміцнюють один одного, формуючи цілісність державного суверенітету. Проте в сучасних умовах глобалізації та інтеграційних процесів цей баланс стає дедалі більш гнучким, що вимагає від держав мудрого поєднання внутрішньої автономії з міжнародними зобов'язаннями [72, с. 43].

Досліджуючи суверенітет держави потрібно також акцентувати увагу на категорії неабсолютності державного суверенітету, оскільки неабсолютність державного суверенітету є однією з ключових особливостей сучасної політико-правової реальності, що свідчить про зміну традиційного уявлення про суверенітет як про необмежену, неподільну і вічну владу держави. Історично суверенітет розглядався як абсолютна категорія, яка забезпечувала державі повний контроль над своєю територією та населенням, а також неупереджене право на самостійне регулювання своїх внутрішніх і зовнішніх справ. Однак у зв'язку з посиленням глобалізаційних процесів, розвитку міжнародного права, а також появою наднаціональних структур та інтеграційних об'єднань, це уявлення зазнало суттєвих трансформацій.

Перш за все, необмеженість суверенітету стала недосяжною через добровільне делегування частини владних повноважень державою міжнародним організаціям. Прикладом цього є участь держав у діяльності

Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу, Світової організації торгівлі та інших міжнародних інституцій, які встановлюють норми та стандарти, що мають обов'язковий характер для їх членів. Така делегація влади часто пов'язана з прагненням до колективного вирішення глобальних проблем, захисту спільних інтересів і підвищення ефективності міжнародної співпраці. Внаслідок цього державний суверенітет не втрачає свого значення, але перестає бути абсолютним і починає обмежуватися нормами міжнародного права та угодами, до яких держава добровільно приєднується.

В свою чергу, другим фактором, який обмежує абсолютність суверенітету, є існування принципу невтручання у внутрішні справи держави, який, хоча і закріплюється в міжнародному праві, має свої межі. Зокрема, у випадках грубого порушення прав людини, агресії чи загроз міжнародній безпеці, міжнародне співтовариство може здійснювати втручання, що фактично ставить під сумнів безумовність суверенітету. Такі виклики демонструють, що права та повноваження держави у зовнішній сфері підпорядковуються більш широким міжнародним нормам і гуманітарним стандартам, які іноді мають пріоритет над національними законами.

Крім того, необхідно зазначити, що розвиток інформаційних технологій, кіберпростору, транснаціональних корпорацій та глобальних економічних процесів призводить до того, що держава не завжди може повністю контролювати всі аспекти своєї внутрішньої політики і безпеки. Економічна взаємозалежність, соціальні і культурні зв'язки, міжнародний бізнес і фінансові потоки змушують держави ділити частину своїх суверенних функцій з іншими акторами світової спільноти. Це також підкреслює обмеженість класичного поняття абсолютного суверенітету [74, с. 50].

Отже, необмеженість державного суверенітету обмежується як зовнішніми, так і внутрішніми факторами, серед яких міжнародні договори і організації, норми міжнародного права, гуманітарні стандарти, глобальні виклики та технологічні трансформації. Ця динаміка свідчить про те, що суверенітет сьогодні – це не стільки абсолютна влада, скільки складна система

балансів між національними інтересами та міжнародними зобов'язаннями, де держава зберігає ключову роль, але водночас змушена враховувати зовнішні впливи і межі власної автономії. Розуміння необмеженості суверенітету відкриває нові горизонти для досліджень у сфері міжнародного права і державного управління, оскільки воно відображає реалії глобалізованого світу.

Отже, можемо зробити узагальнення, що внутрішній суверенітет – це верховенство державної влади всередині країни, яке проявляється у повній незалежності державних інститутів у прийнятті рішень, контролі над територією, населенням і забезпеченні законності та правопорядку. Він охоплює здатність держави встановлювати і підтримувати власні політичні, економічні та соціальні порядки без втручання з боку інших суб'єктів. Зовнішній суверенітет – це право держави самостійно визначати свою зовнішню політику, підтримувати дипломатичні відносини, укладати міжнародні договори, захищати територіальну цілісність та недоторканність кордонів. Він гарантує державі незалежність у міжнародних відносинах і заборону будь-якого зовнішнього втручання у внутрішні справи. Неабсолютність державного суверенітету означає, що влада держави не є необмеженою і безумовною. У сучасному світі суверенітет підпорядковується нормам міжнародного права, зокрема договорам та організаціям, до яких держави добровільно приєднуються, а також глобальним викликам, що змушують держави ділити частину повноважень із зовнішніми суб'єктами. Таким чином, суверенітет є динамічним і гнучким явищем, що постійно адаптується до умов міжнародної взаємодії та внутрішньої політики. Внутрішній і зовнішній суверенітет є двома взаємодоповнюючими аспектами цілісного суверенного статусу держави, які разом забезпечують її політичну автономію і самостійність. Водночас неабсолютність суверенітету відображає сучасну реальність, де держави співпрацюють у межах міжнародних систем і адаптуються до глобальних змін, зберігаючи при цьому свою основну роль як носії суверенітету. Це підкреслює необхідність балансування між

національними інтересами та міжнародними зобов'язаннями у складному світі.

Висновки до розділу 1

Отже, дослідивши категорії державного суверенітету (суверенітету держави) та територіальної цілісності держави було сформульовано наступні висновки.

1. Державний суверенітет – це фундаментальна політико-правова категорія сучасного державознавства, яка означає верховенство державної влади в межах власної території та її незалежність у зовнішніх відносинах. Суверенітет виражає здатність держави самостійно і без стороннього примусу визначати внутрішню і зовнішню політику, встановлювати правопорядок, приймати загальнообов'язкові рішення та забезпечувати їх виконання. У сучасному розумінні державний суверенітет не зводиться лише до абсолютності влади. Він поєднує в собі внутрішній аспект (верховенство державної влади щодо населення, органів управління та правової системи) і зовнішній аспект (міжнародну незалежність, рівноправність держав та невтручання у внутрішні справи).

Територіальна цілісність держави – це базовий принцип державності та міжнародного права, що означає єдність, неподільність і недоторканність державної території в межах її міжнародно визнаних кордонів, а також право держави здійснювати повний і виключний контроль над усією своєю територією. Територіальна цілісність передбачає заборону насильницької зміни кордонів, відокремлення частин території та будь-якого зовнішнього втручання у просторову організацію держави. Вона є матеріальною основою суверенітету, оскільки без стабільної та контрольованої території держава не може повноцінно здійснювати верховну владу, забезпечувати правопорядок і захищати права своїх громадян. У сучасному державознавстві територіальна

цілісність розглядається як необхідна умова національної безпеки, політичної стабільності та сталого розвитку держави.

Державний суверенітет та територіальна цілісність тісно пов'язані з низкою суміжних категорій, зокрема: 1) народний суверенітет – принцип, згідно з яким народ є єдиним джерелом державної влади, а державний суверенітет реалізується від його імені; 2) національний суверенітет – право нації самостійно визначати напрями свого політичного, культурного й соціального розвитку; 3) незалежність держави – зовнішній прояв суверенітету, що означає відсутність підпорядкування іншим державам або наднаціональним структурам; 4) територіальна недоторканність – заборона будь-яких посягань на державну територію та насильницьких змін кордонів; 5) право народів на самовизначення – міжнародно-правовий принцип, який реалізується з урахуванням вимог суверенітету та територіальної цілісності держав; 6) міжнародна правосуб'єктність – здатність держави виступати повноправним учасником міжнародних правовідносин, що є наслідком її суверенітету. Ці категорії перебувають у взаємодії та взаємному доповненні, формуючи цілісну систему сучасного державознавчого знання.

2. Внутрішній суверенітет – це верховенство державної влади всередині країни, яке проявляється у повній незалежності державних інститутів у прийнятті рішень, контролі над територією, населенням і забезпеченні законності та правопорядку. Він охоплює здатність держави встановлювати і підтримувати власні політичні, економічні та соціальні порядки без втручання з боку інших суб'єктів.

Зовнішній суверенітет – це право держави самостійно визначати свою зовнішню політику, підтримувати дипломатичні відносини, укладати міжнародні договори, захищати територіальну цілісність та недоторканність кордонів. Він гарантує державі незалежність у міжнародних відносинах і заборону будь-якого зовнішнього втручання у внутрішні справи.

Неабсолютність державного суверенітету означає, що влада держави не є необмеженою і безумовною. У сучасному світі суверенітет

підпорядковується нормам міжнародного права, зокрема договорам та організаціям, до яких держави добровільно приєднуються, а також глобальним викликам, що змушують держави ділити частину повноважень із зовнішніми суб'єктами.

Таким чином, суверенітет є динамічним і гнучким явищем, що постійно адаптується до умов міжнародної взаємодії та внутрішньої політики. Внутрішній і зовнішній суверенітет є двома взаємодоповнюючими аспектами цілісного суверенного статусу держави, які разом забезпечують її політичну автономію і самостійність. Водночас неабсолютність суверенітету відображає сучасну реальність, де держави співпрацюють у межах міжнародних систем і адаптуються до глобальних змін, зберігаючи при цьому свою основну роль як носії суверенітету. Це підкреслює необхідність балансування між національними інтересами та міжнародними зобов'язаннями у складному світі.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

2.1. Суверенітет та територіальна цілісність Української держави у системі її національних інтересів

Відповідно до ст. 2 Конституції України суверенітет України охоплює всю її територію, що є ключовою умовою для забезпечення цілісності і незалежності держави [1]. Забезпечення повного контролю над всіма регіонами країни є запорукою стабільності політичної системи і гарантією дотримання прав і свобод громадян. В умовах сучасних викликів, включаючи зовнішні агресії та територіальні спори, питання поширення суверенітету на всю державну територію набуває особливого значення. Відсутність контролю над окремими районами може призводити до порушення законності, зростання сепаратистських настроїв і підриву національної безпеки. Тому, суверенітет як основа державності вимагає неухильного дотримання принципу єдності і неподільності території. Це також забезпечує ефективне функціонування органів влади і реалізацію державної політики на всій території України. З огляду на це, збереження і зміцнення територіальної цілісності є пріоритетом у зміцненні суверенітету країни [9].

Перш за все потрібно зазначити, що державний суверенітет виступає фундаментальною основою, яка забезпечує не лише національну безпеку, а й сприяє економічному зростанню, соціальній справедливості та стабільності в суспільстві. Без чітко вираженого суверенітету держава втрачає можливість ефективно управляти власними ресурсами, захищати інтереси своїх громадян, а також бути рівноправним партнером на міжнародній арені. Суверенітет передбачає виключне право держави приймати рішення з урахуванням внутрішніх потреб і зовнішніх викликів, що формує основу для її самостійного існування і розвитку. Водночас цей суверенітет не є безмежним чи абсолютним, адже держава повинна дотримуватися норм міжнародного права,

поважати права людини, підтримувати демократичні принципи і виконувати зобов'язання в рамках міжнародної співдружності. Участь у глобальних ініціативах з подолання таких глобальних загроз, як зміна клімату, міжнародний тероризм, бідність та міграційні процеси, свідчить про необхідність балансування між власними суверенними правами і міжнародною відповідальністю. Зловживання суверенітетом, яке порушує права інших держав або народів, є неприпустимим і суперечить сучасним нормам міжнародних відносин, що підкреслює об'єктивну межу суверенних повноважень кожної держави [12, с. 133].

Як вже було зазначено, поняття суверенітету держави визначає її як володаря абсолютної влади і повної незалежності на власній території, однак на практиці його порушення може мати різноманітні форми – від військової агресії до економічного тиску або політичних санкцій. Ці посягання зазвичай мають глибокі причини, пов'язані з геополітичними амбіціями, економічними інтересами, етнічними суперечками або релігійними конфліктами, які створюють складний контекст для сучасних міжнародних відносин. Внутрішньодержавні відносини, спрямовані на охорону територіальної цілісності України, беруть свій початок із ключових державотворчих актів, таких як Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 року та Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, в яких чітко зафіксовано неподільність і недоторканність української території.

Український суверенітет означає верховенство державної влади на всій території країни, що гарантує можливість самостійного ухвалення рішень у внутрішніх і зовнішніх справах, захист національних інтересів без втручання ззовні. Це передумова реалізації повноцінної політики, економічного розвитку та соціального процвітання, оскільки тільки суверенна держава може ефективно управляти ресурсами, законодавством і забезпечувати безпеку своїх громадян.

В свою чергу, територіальна цілісність як складова державного суверенітету означає непорушність кордонів і недоторканність території

країни, що є фундаментальною гарантією збереження національної ідентичності і державного суверенітету в цілому. В умовах загроз зовнішнього втручання і агресії територіальна цілісність виступає як першочергова умова захисту національної безпеки і недопущення розколу державного простору. Порушення цієї цілісності ставить під сумнів саму спроможність держави виконувати свої функції і захищати інтереси суспільства. В цьому контексті Україна, з огляду на історичні виклики і сучасні загрози, особливо гостро відчуває необхідність посилення і захисту своїх суверенних прав та територіальної цілісності.

Варто зазначити, що національна безпека в сучасних умовах стає все більш комплексним поняттям, що охоплює не лише військовий захист, але і економічну стабільність, інформаційну безпеку, соціальну згуртованість і політичну стабільність. Суверенітет і територіальна цілісність виступають як запорука всіх цих складових, оскільки без їхнього надійного забезпечення не можливо гарантувати збереження державних інститутів і захист життєво важливих інтересів громадян. Порушення суверенітету держави автоматично веде до ослаблення національної безпеки, створює умови для зовнішнього впливу і дестабілізації внутрішньополітичної ситуації [48, с. 33].

Україна, як держава, що пройшла через складні історичні етапи становлення і переживає зовнішні загрози у вигляді збройної агресії і тимчасової окупації частини своєї території, має особливо гостру потребу в чіткій та послідовній політиці захисту суверенітету і територіальної цілісності. Ця політика включає модернізацію збройних сил, розвиток систем розвідки і контррозвідки, інтеграцію з міжнародними безпековими структурами, а також активну дипломатичну діяльність, спрямовану на зміцнення міжнародної підтримки і забезпечення ефективних санкцій проти порушників. Важливим є і розвиток національної ідентичності, патріотизму і громадянської відповідальності як основи внутрішньої стабільності [23, с. 100].

Разом з тим, світова практика наочно демонструє безліч прикладів посягань на суверенітет, серед яких територіальні претензії залишаються

однією з найпоширеніших загроз. Україна, розташована на перетині стратегічних транспортних шляхів і багатих природних ресурсів, постійно зазнає впливу зовнішніх амбіцій, що прагнуть послабити її державний суверенітет та порушити територіальну цілісність. Яскравим прикладом таких дій стала анексія Кримського півострова росією у 2014 році, яка стала грубим порушенням міжнародного права і викликала масштабне засудження з боку світової спільноти, а також запровадження жорстких санкцій проти Російської Федерації [23, с. 53]. Ця подія стала символом того, наскільки важливо дотримуватися принципів суверенітету і територіальної цілісності в умовах сучасних геополітичних викликів. Але на цьому росія не зупинилася і 24 лютого 2022 року відбулося повномасштабне російське вторгнення в Україну, що підтвердило порушення норм міжнародного права та суверенітету і територіальної цілісності України.

З початком російської агресії у 2014 році та особливо після повномасштабного вторгнення в 2022 році, Україна опинилася у безпрецедентній ситуації, де захист суверенітету і територіальної цілісності став не просто питанням політичної волі, а питанням виживання нації. Анексія Криму і окупація частини Донецької та Луганської областей є прямим порушенням міжнародного права та основоположних принципів ООН, що ставить під сумнів безпеку всієї європейської системи. У цій ситуації суверенітет України виступає як основна передумова для побудови ефективної оборони, мобілізації ресурсів і консолідації суспільства навколо спільної мети – збереження державності [15, с. 31].

Національні інтереси України у цьому контексті безпосередньо пов'язані з протидією зовнішній агресії, забезпеченням міжнародної підтримки та посиленням внутрішньої стабільності. Для збереження суверенітету і територіальної цілісності Україна активно розвиває свої оборонні спроможності, проводить реформи в сфері безпеки та оборони, а також поглиблює співпрацю з міжнародними партнерами, такими як НАТО, Європейський Союз та інші країни світу. Водночас важливою складовою є

інформаційна безпека, протидія дезінформації та кіберзагрозам, які також є інструментами гібридної війни.

Збереження суверенітету і територіальної цілісності не лише забезпечує безпеку держави, а й підтримує її міжнародний авторитет, створює умови для стабільного економічного розвитку, захисту прав і свобод громадян. В умовах агресії росії Україна доводить свою спроможність вистояти і відстояти свої національні інтереси, демонструючи рішучість і волю до незалежності [27, с. 157].

Таким чином, суверенітет і територіальна цілісність України є фундаментальними складовими національних інтересів, без яких неможливий розвиток демократичної, суверенної і безпечної держави. Протидія збройній агресії Росії змушує Україну консолідувати всі свої ресурси, модернізувати систему безпеки і дипломатії, а також зміцнювати підтримку міжнародної спільноти задля відновлення миру і стабільності на своїй території.

В свою чергу, не тільки Україна має проблеми в цьому напрямі. Іншим яскравим прикладом порушення державного суверенітету є війна в Сирії, що триває з 2011 року і переросла у масштабний громадянський конфлікт із залученням численних іноземних акторів. Втручання різних держав у сирійський конфлікт через військову, фінансову та політичну підтримку окремих сторін порушує суверенітет Сирії і поглиблює гуманітарну кризу, спричиняючи значні страждання цивільного населення. Цей приклад свідчить про складність збереження суверенітету у світі, де інтереси різних держав часто конфліктують і можуть призводити до тривалих конфліктів. Однак, режим Асадів було повалено в грудні 2024 року сирійською опозицією після тривалої громадянської війни.

Всі ці випадки доводять, що порушення суверенітету держав не лише суперечить міжнародним нормам, але й має далекосяжні наслідки, включаючи військові конфлікти, гуманітарні катастрофи, масове переміщення населення, а також руйнівний вплив на систему міжнародного права і безпеку. Це підриває довіру між державами і створює постійну напругу в міжнародних відносинах,

що може призвести до подальших змін у глобальному балансі сил і нових конфліктів. У зв'язку з цим міжнародна спільнота повинна продовжувати розвивати механізми запобігання таким порушенням, активно підтримувати дипломатичні зусилля щодо мирного врегулювання суперечок і зміцнювати принципи верховенства права в міжнародній системі. Таким чином, збереження державного суверенітету залишається одним із найважливіших завдань для підтримки миру і стабільності у світі [43, с. 81].

Взаємозв'язок суверенітету та територіальної цілісності з національними інтересами України є невіддільним і взаємозалежним. Збереження державного суверенітету і недоторканності кордонів визначає не лише безпеку і стабільність, а й можливість України розвиватися як незалежна держава, підтримувати власну культурну спадщину, формувати економічні стратегії і брати повноправну участь у світовій спільноті. У цьому контексті питання захисту суверенітету та територіальної цілісності є не просто політичними чи правовими категоріями, а життєво важливими складовими національної безпеки і фундаментом для реалізації стратегічних інтересів держави.

Отже, можемо зробити висновок, що забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності України є найвищим пріоритетом у сфері національної безпеки, оскільки саме від цього залежить збереження незалежності країни та її політичної стабільності. У сучасних умовах зовнішні загрози, зокрема агресія з боку росії, роблять ці завдання особливо актуальними і вимагають посиленої уваги з боку державних органів і суспільства. Надійна охорона кордонів, ефективна оборонна система та мобілізація ресурсів мають стати невід'ємною частиною політики держави задля протидії будь-яким спробам порушення суверенітету. Окрім військових аспектів, важливу роль відіграє дипломатія та міжнародна підтримка, що сприяє зміцненню позицій України на світовій арені. Всі ці зусилля разом створюють комплексну систему захисту, яка забезпечує стабільність і безпеку держави в довгостроковій перспективі. Російська агресія поставила під загрозу

фундаментальні принципи міжнародного права і змусила Україну мобілізувати всі наявні ресурси для захисту своєї території та суверенітету. Успішне протистояння агресії можливе лише за умови консолідації суспільства, посилення обороноздатності, активної міжнародної підтримки та чіткого дотримання національних інтересів. Відновлення контролю над усією територією і збереження суверенітету є запорукою збереження свободи, демократії і безпеки українського народу, а також гарантією регіональної стабільності в Європі. Адже, якщо буде офіційно закріплено віддавання території росії, то це буде свідчити про потенційну загрозу Третій світовій війні.

2.2. Суб'єкти сектору безпеки і оборони у механізмі забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року було запроваджено правовий режим воєнного стану [8]. Тому, суттєво збільшилась роль суб'єктів сектору безпеки і оборони у механізмі забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України. При цьому, в сучасних умовах гібридних загроз і зовнішньої агресії роль цих суб'єктів стає особливо ваговою, оскільки саме вони забезпечують захист національних інтересів та безпеку громадян. Військові, правоохоронні та спеціальні служби України повинні діяти узгоджено і професійно для нейтралізації будь-яких посягань на державний суверенітет. В умовах війни проти росії ефективність їх роботи безпосередньо впливає на стабільність і мир у країні. Надійність системи безпеки є гарантією збереження територіальної цілісності та суверенітету, що є основою для розвитку країни [64, с. 197]. При цьому, надзвичайно важливо також забезпечити сучасне оснащення, підготовку кадрів і координацію між суб'єктами сектору безпеки і оборони. Це створює передумови для адекватної відповіді на виклики і загрози, з якими стикається Україна в міжнародному та

внутрішньому контекстах [73, с. 476]. Тому важливо визначити суб'єкти сектору безпеки і оборони у механізмі забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України.

На законодавчому рівні склад сектору безпеки і оборони закріплено в ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України». Відповідно до вказаної норми Закону сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. До складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику. В свою чергу, відмічаємо, що інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони [2].

Отже, як ми бачимо, законодавець в цілому наводить вичерпний перелік суб'єктів сектору безпеки і оборони у механізмі забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України. Однак в науці існують дещо інші підходи щодо їх переліку.

Так, наприклад, Д. В. Талалай та Л. І. Щербина вважають, що поняття «суб'єкт забезпечення національної безпеки» є складовою ширшого поняття «суб'єкт національної безпеки». Вони пропонують класифікувати всіх

суб'єктів національної безпеки залежно від обсягу їх повноважень і характеру компетенції, що визначені у правовому полі, на кілька груп [76, с. 76].

Перша група суб'єктів сектору безпеки і оборони – це суб'єкти загальної компетенції, які виконують функції керівництва у більшості або навіть у всіх напрямках забезпечення національної безпеки. До них відносяться Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, Рада національної безпеки і оборони, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Друга група суб'єктів сектору безпеки і оборони – це суб'єкти галузевої компетенції, які відповідають за керівництво окремими сферами національної безпеки. Туди належать відповідні міністерства та центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, Збройні Сили України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені на підставі законодавства України.

В свою чергу, третя категорія суб'єктів сектору безпеки і оборони охоплює органи міжгалузевої компетенції, які виконують функції координації, регулювання та контролю у різних сферах безпеки – Генеральна прокуратура, правоохоронні структури та спеціальні державні органи з правоохоронними повноваженнями [76, с. 77].

Таким чином, на основі такої класифікації науковці дійшли висновку, що до суб'єктів забезпечення національної безпеки слід відносити передусім органи галузевої та міжгалузевої компетенції, включаючи ті, що законодавчо визначені як сили безпеки і оборони. Саме на їхніх плечах лежить відповідальність за оперативне реагування на актуальні виклики та загрози, що постають перед Україною у сучасних умовах. Проте варто зазначити, що цей підхід є певною мірою умовним і не виключає можливості розширення кола суб'єктів національної безпеки. Зокрема, у нього можуть бути включені громадяни та громадські організації, які добровільно беруть участь у захисті національних інтересів, адже саме їхня участь є важливою складовою загального безпекового потенціалу держави. Як підкреслюють автори, захист

національної безпеки – це справа всього українського народу і всіх інституцій держави загалом [37, с. 76-77].

Варто зазначити, що наведений вище підхід запропонований науковцями дещо звужений у порівнянні з тим, який закріплений у Законі України «Про національну безпеку України». У цьому законі до сектору безпеки і оборони віднесені безпосередньо громадяни та громадські об'єднання, що беруть участь у забезпеченні національної безпеки на добровільній основі, що розширює і систематизує роль громадянського суспільства у загальнодержавній безпековій системі [2].

Таким чином, сучасне розуміння суб'єктів національної безпеки враховує не лише офіційні інституції, а й активну участь громадян, що є особливо важливим у контексті сучасних викликів та загроз, з якими стикається Україна.

Варто зазначити, що на сьогодні суб'єкти сектору безпеки і оборони відіграють ключову роль у механізмі забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України. Вони становлять складну систему державних інституцій, що включає Збройні Сили України, правоохоронні органи, спеціальні служби, прикордонні війська, а також інші структури, які мають завдання гарантувати безпеку держави як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівні. Саме ці суб'єкти є фундаментальними у протидії будь-яким спробам порушення суверенітету країни, зокрема, у сучасних реаліях активної агресії з боку російської федерації. В загальних рисах проаналізуємо особливості їх організації діяльності та функціонування.

Безумовно, Збройні Сили України, як головний військовий компонент сектору безпеки, виконують роль першої лінії оборони державних кордонів. Вони несуть відповідальність за захист територіальної цілісності, утвердження державного суверенітету та стримування зовнішньої агресії. Після початку широкомасштабного вторгнення Росії у 2022 році українські військові довели свою здатність ефективно протистояти високотехнологічній агресії, використовуючи як традиційні військові методи, так і інноваційні

підходи у веденні бойових дій. Збройні Сили не лише відбивають атаки на суверенну територію, але й ведуть розвідку, контррозвідку, а також здійснюють інформаційно-психологічну протидію, що є важливим для збереження внутрішньої стабільності [3].

В свою чергу, потрібно зазначити, що правоохоронні органи України забезпечують внутрішню безпеку і порядок, що є невід'ємною умовою стабільності суверенної держави. Вони протидіють спробам дестабілізації суспільства, диверсіям, терористичним акціям і діяльності агентів впливу агресора на території України. Співпраця правоохоронних органів з військовими та спецслужбами є критичною для виявлення і нейтралізації підривних елементів, які можуть загрожувати територіальній цілісності та суверенітету.

Спеціальні служби, зокрема Служба безпеки України, виконують комплексну роботу, спрямовану на захист конституційного ладу, боротьбу з іноземною розвідкою, кібербезпеку та протидію інформаційній війні, яку Росія веде проти України. Вони здійснюють оперативно-розшукові заходи, виявляють агентурні мережі та готують превентивні дії для запобігання втручанню у внутрішні справи держави. Завдяки діяльності спецслужб, Україна зберігає можливість швидко реагувати на нові загрози, що виникають в умовах сучасної гібридної війни [5].

В свою чергу, прикордонні війська відіграють важливу роль у фізичному захисті державних кордонів, здійснюють контроль за переміщенням осіб і товарів, що запобігає нелегальній міграції, контрабанді та проникненню терористичних елементів. При цьому, в умовах російської агресії їх завдання зосереджені на захисті кордонів від вторгнення і недопущенні диверсійних груп [4].

Разом з тим, окрім основних сил, важливою є також роль резервів і сил територіальної оборони, які забезпечують додаткову мобілізацію ресурсів та населення у разі загрози. Вони підсилюють оборонний потенціал, організовуючи локальний опір і забезпечуючи безпеку на місцях, що є

надзвичайно важливим у гібридних умовах війни, коли ворог прагне підривати стабільність на місцевому рівні [55, с. 35]. При цьому наприкінці лютого 2022 року саме сили територіальної оборони відігравали ключову роль у відсічі російській агресії і не дозволили захопити більшу частину територій України.

Протидія росії вимагає від суб'єктів сектору безпеки і оборони координації та ефективного управління ресурсами. Військові, спецслужби та правоохоронці працюють у єдиному інформаційному та оперативному полі, обмінюючись розвіданими і координуючи дії для максимального результату. Відтак, злагоджена робота цих суб'єктів є запорукою стійкості держави перед агресією, збереження територіальної цілісності та гарантією недоторканності державного суверенітету.

Роль ключових суб'єктів у забезпеченні державного суверенітету України є визначальною та багатогранною, оскільки саме вони формують стратегічні напрямки, координують дії і забезпечують ефективне управління системою безпеки і оборони. Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил відіграє центральну роль у формуванні політики національної безпеки і оборони. Він визначає основні пріоритети захисту суверенітету, приймає рішення щодо застосування Збройних Сил, а також затверджує стратегічні документи, які регламентують оборонну діяльність держави. Крім того, Президент забезпечує координацію між різними суб'єктами сектору безпеки і оборони, виступаючи гарантом державного суверенітету і конституційного ладу.

Уряд України, зокрема через Міністерство оборони та Міністерство внутрішніх справ, виконує важливу виконавчу функцію, організовуючи безпосереднє забезпечення обороноздатності країни і внутрішньої безпеки. Кабінет Міністрів розробляє та впроваджує програми, спрямовані на посилення оборонного потенціалу, забезпечує матеріально-технічне оснащення, кадрову підготовку та мобілізаційну готовність. Він також відповідає за координацію діяльності державних органів у сфері безпеки, забезпечуючи безперервність і ефективність управління у кризових ситуаціях.

(РНБО є ключовим координаційним органом, який здійснює стратегічне планування та моніторинг загроз національній безпеці. РНБО приймає рішення щодо реагування на виклики зовнішнього та внутрішнього характеру, формує рекомендації для Президента і Уряду, а також координує взаємодію між різними силовими і військовими структурами. Цей орган забезпечує оперативний обмін інформацією і контроль за виконанням політики безпеки, що є надзвичайно важливим у період збройної агресії.

Ставка Верховного Головнокомандувача виступає вищим органом військового управління, що здійснює планування і керівництво бойовими діями Збройних Сил у разі війни. Вона координує роботу Генерального штабу та інших військових командувань, забезпечує розробку і реалізацію оперативних планів, а також приймає стратегічні рішення щодо застосування військової сили. Ставка відіграє ключову роль у мобілізації ресурсів і забезпеченні бойової готовності військ, що є запорукою ефективної оборони суверенітету.

Генеральний штаб Збройних Сил України є головним органом оперативного управління військовими силами держави. Він відповідає за планування, координацію і контроль дій підрозділів на всіх рівнях, організовує розвідку, забезпечує командування і управління під час бойових операцій. Генштаб також розробляє тактичні і стратегічні документи, готує пропозиції щодо розвитку оборонної доктрини та здійснює взаємодію з іншими суб'єктами сектору безпеки для підтримання обороноздатності країни.

Таким чином, кожен із цих суб'єктів виконує свої специфічні функції, але у комплексі їх діяльність спрямована на забезпечення цілісності, незалежності та безпеки України. Співпраця і взаємодія Президента, Уряду, РНБО, Ставки Верховного Головнокомандувача і Генштабу створюють міцний фундамент для ефективного реагування на сучасні виклики і загрози, що стоять перед державою. Саме завдяки їхній злагодженій роботі Україна здатна утримувати свій суверенітет і забезпечувати стабільність у складних умовах військової агресії.

В умовах сучасної війни, яка має комплексний характер і включає як військові дії, так і інформаційний, кібернетичний та економічний тиск, суб'єкти сектору безпеки і оборони стають не лише захисниками кордонів, а й гарантією існування української державності у цілому. Їхній професіоналізм, патріотизм і здатність адаптуватися до нових викликів визначають рівень безпеки країни і успіх у відбитті зовнішньої агресії. Тому, можемо констатувати, що суб'єкти сектору безпеки і оборони є фундаментальною основою державної системи, що забезпечує захист суверенітету та територіальної цілісності України в складних геополітичних умовах та під час триваючої агресії російської федерації [26, с. 343]. Їхня роль у формуванні і реалізації національної безпеки є незамінною, оскільки саме через їхню діяльність держава утримує контроль над власною територією і зберігає незалежність у внутрішніх і міжнародних справах [11, с. 80].

Таким чином, узагальнюючи все викладене в ході дослідження, можемо зробити висновок, що суб'єкти сектору безпеки і оборони – це державні органи, військові формування та спеціальні служби, які мають компетенцію у забезпеченні захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, а також підтриманні національної безпеки України. Законодавче визначення сектору безпеки і оборони України, закріплене у статті 12 Закону України «Про національну безпеку України», охоплює чотири основні взаємопов'язані складові. Першою складовою є сили безпеки, до яких належать правоохоронні та спеціальні служби, відповідальні за охорону правопорядку, боротьбу з тероризмом та підтримання внутрішньої безпеки. До них входять Національна поліція України, Національна гвардія України, Служба безпеки України разом з Антитерористичним центром при ній, Служба судової охорони, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, а також Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Другою складовою є сили оборони, які формують основу державного захисту у випадку зовнішньої агресії. Сюди входять Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, що забезпечує транспортну

логістику військових операцій. Третьою важливою складовою є оборонно-промисловий комплекс, представлений центральним органом виконавчої влади, який формує і реалізує державну військово-промислову політику. Цей комплекс відіграє ключову роль у виробництві і постачанні військової техніки, озброєння та іншого обладнання, необхідного для забезпечення обороноздатності країни. Четверта складова – це громадяни та громадські об'єднання, які добровільно долучаються до забезпечення національної безпеки. Вони виступають як резерв і підтримка для державних інституцій у кризових ситуаціях. Також слід окремо виділити державні органи, що виконують специфічні функції у сфері безпеки та захисту інформації: Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також Апарат Ради національної безпеки і оборони України та розвідувальні органи України. Важливою особливістю системи є те, що інші державні органи і органи місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження з питань національної безпеки у тісній взаємодії із суб'єктами сектору безпеки і оборони, забезпечуючи комплексний і скоординований захист держави.

2.3. Міжнародно-правові гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України

В умовах масштабної військової агресії російської федерації проти України наша держава змушена активно звертатися до міжнародної спільноти за підтримкою та допомогою. Однак, через потужний вплив російської пропаганди, багато хто за межами України сприймає ці звернення не як виправдану потребу, а як настирливе прохання. Деякі представники міжнародного співтовариства вважають, що Україна опинилася у ситуації, де їй ніхто нічого не винен, і вона може лише «просити» допомоги, що демонструє нерозуміння складності ситуації та несправедливість такого ставлення [83, с. 37]. Водночас важливо не забувати про міжнародно-правові

зобов'язання, які було взято на себе щодо України. Свого часу наша держава, відмовившись від значної частини свого ядерного потенціалу та оборонного арсеналу, отримала від світової спільноти авторитетні гарантії безпеки. Цей крок був закріплений у Будапештському меморандумі, який передбачає захист територіальної цілісності та суверенітету України у відповідь на її кроки до роззброєння [85, с. 70].

Таким чином, підтримка України у відстоюванні власної територіальної цілісності є не проявом милості чи добродійності з боку міжнародних партнерів, а їхнім чітким міжнародно-правовим обов'язком, який вони мають виконувати відповідно до взятих зобов'язань. Це підкреслює важливість солідарності міжнародної спільноти і дотримання принципів міжнародного права у питаннях безпеки та миру. Сьогодні, міжнародно-правові гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України не знайшли свого втілення, але прямо зараз веде активну діяльність в цьому плані Президент США Дональд Трамп, який прагне зі всіх сил, щоб саме США виступили гарантом незалежності і територіальної цілісності України в контексті потенційної мирної угоди. Але поки немає документів то питання міжнародно-правових гарантій державного суверенітету та територіальної цілісності України залишається відкритим.

Як зазначає З. С. Кравцова, суверенітет держави гарантується комплексом різноманітних політичних, економічних, міжнародних та правових механізмів захисту. Ці гарантії включають політичний та військовий захист, міжнародну підтримку і дипломатичні зусилля, а також роботу правоохоронних і інших державних інституцій, спрямованих на зміцнення державної влади і забезпечення національної безпеки. Саме через цей комплекс заходів держава здатна утвердити свій суверенітет та зберегти цілісність території. Головною метою гарантій держави є створення максимально сприятливих умов для стабільного функціонування її інституцій, щоб демократична форма правління не залишалась лише декларацією на папері, а стала реальною практикою, що ефективно та передбачувано

втілюється у життя. Таким чином, констатуємо, що наявність дієвих і надійних механізмів підтримки влади є фундаментальним запорукою демократичного урядування [42, с. 103].

Для сучасної України гарантії мають забезпечити здатність країни самостійно проводити внутрішню і зовнішню політику, отримувати підтримку як від власного народу, так і від міжнародних партнерів. Важливою складовою є наявність сучасних та боєздатних Збройних Сил України, які спроможні захищати територіальну цілісність держави та її незалежність. Окрім того, державні гарантії повинні сприяти економічному зростанню, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції, забезпеченню національної безпеки і стабільності внутрішнього правопорядку. При цьому, не менш важливим є ефективна протидія військовій агресії, тероризму, сепаратизму, а також активна дипломатична діяльність, що спрямована на захист суверенітету України на міжнародній арені [44, с. 110].

Таким чином, всі ці фактори разом формують комплексний підхід до зміцнення державності та гарантують цілісність і стабільність української держави в сучасних умовах глобальних викликів.

Безперечно, серед всіх гарантій міжнародно-правові гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні стабільності і безпеки як на регіональному, так і на глобальному рівні. Україна, як суверенна держава, завжди прагнула закріпити свої права на міжнародній арені, зокрема в питаннях захисту своєї території і недоторканності кордонів.

Під міжнародно-правовими гарантіями суверенітету слід розуміти сукупність спеціальних юридичних механізмів і правових інструментів, за допомогою яких держави – учасниці міжнародних договорів отримують можливість захищати свої національні інтереси в межах міжнародного правопорядку. Такі гарантії ґрунтуються на загальновизнаних принципах міжнародного права, насамперед на повазі до державного суверенітету, рівноправності держав і недопустимості втручання у їх внутрішні справи.

Вони покликані забезпечити стабільність міжнародних відносин, передбачуваність поведінки суб'єктів міжнародного права та зменшення ризиків конфліктів між державами [53, с. 47].

Разом з тим, в науковій доктрині міжнародно-правові гарантії суверенітету традиційно поділяються на два основні види. По-перше, це гарантії загального характеру, які випливають із універсальних принципів і норм міжнародного права та поширюються на всі держави без винятку. По-друге, це спеціальні гарантії, що закріплюються у конкретних міжнародних договорах або угодах і мають адресний характер, тобто спрямовані на захист суверенітету окремої держави або групи держав. Окрім цього, сучасна міжнародно-правова наука додатково розрізняє двосторонні та багатосторонні гарантії, індивідуальні та колективні, а також гарантії політичного, військового, економічного чи безпекового характеру [56, с. 80].

Важливо підкреслити, що міжнародно-правові гарантії суверенітету не варто зводити виключно до інструментів забезпечення виконання міжнародних договорів. Їх значення є значно ширшим, адже вони виступають засобом практичної реалізації ключових принципів міжнародного права, таких як суверенна рівність держав, мирне співіснування, невикористання сили або загрози силою та повага до територіальної цілісності. Саме через систему таких гарантій міжнародне право набуває реального, а не декларативного характеру.

В більш вузькому розумінні міжнародно-правовими гарантіями забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності України є наявність договірної бази на міжнародному рівні, яка гарантує державний суверенітет і територіальну цілісність.

Одним із найвизначніших документів у цій сфері є Будапештський меморандум 1994 року, який став своєрідною основою міжнародних гарантій безпеки України в обмін на її добровільне відмовлення від ядерної зброї, яка залишалася на її території після розпаду Радянського Союзу. Будапештський меморандум укладений між Україною, російською федерацією, Сполученими

Штатами Америки та Великою Британією. Цей документ закріплює принципи поваги до суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності України. У ньому підписанти зобов'язуються утримуватися від загрози або застосування сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності України. Крім того, учасники меморандуму підтвердили непорушність кордонів, застерегли від використання зброї проти України, а також взяли на себе зобов'язання не застосовувати економічний тиск для впливу на її внутрішню чи зовнішню політику [6].

Разом з тим, характеризуючи його, потрібно вказати, що Будапештський Меморандум є результатом трьох ідентичних політичних угод, які були підписані на конференції Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), що відбулася у Будапешті, Угорщина, 5 грудня 1994 року. Ці угоди спрямовані на надання гарантій безпеки трьом країнам – Білорусі, Казахстану та Україні – у контексті їхнього приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (далі – ДНЯЗ).

Спочатку основними підписантами меморандуму виступили три ядерні держави – російська федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки. Варто відзначити, що Китай і Франція також надали свої гарантії безпеки, проте їхні запевнення були менш формальними і мали окремий характер у власних документах, які супроводжували цей процес. При цьому, через те, що Китай і Франція не брали такої активної ролі у процесі ліквідації ядерного арсеналу України, ці їхні обіцянки в значній мірі залишилися поза увагою і майже забуті з часом. Більшість сучасних оглядачів мало пам'ятають про політичні гарантії, які ці країни надали Україні одночасно з підписанням Будапештського Меморандуму двадцять років тому, що відображено у працях [14, с. 11].

Отже, основний зміст меморандуму полягав у зобов'язанні підписантів утримуватися від будь-яких загроз або застосування сили проти територіальної цілісності та політичної незалежності України, Білорусі та Казахстану. Завдяки цьому документу між 1994 і 1996 роками ці три країни добровільно

відмовилися від свого ядерного потенціалу і засобів доставки ядерної зброї, демонструючи відповідальність та бажання слідувати нормам міжнародного права [62, с. 109].

Проте, як ми бачимо, події, які розгорнулися після 2014 року, коли російська федерація анексувала Кримський півострів і розпочала агресивні дії на сході України, поставили під сумнів дієвість і ефективність цих міжнародно-правових гарантій. Відповідно до цього, США, Канада, Велика Британія та низка інших держав рішуче засудили дії росії, визначивши їх як порушення зобов'язань, взятих нею перед Україною у рамках меморандуму. Ці дії були розцінені як кричуще порушення суверенітету та територіальної цілісності України, що підкреслило необхідність більш ефективних механізмів міжнародного захисту та підтримки держав, які відмовляються від ядерної зброї.

Незважаючи на зобов'язання, взяті на себе в рамках Будапештського меморандуму, агресія росії стала грубим порушенням норм міжнародного права і підриває довіру до системи міжнародної безпеки в цілому. Це явище демонструє, що навіть документально закріплені гарантії, якщо вони не супроводжуються адекватними політичними та військовими механізмами захисту, можуть залишатися декларативними і не забезпечувати фактичний захист суверенітету держави.

Водночас, навіть сьогодні, попри свою недієвість, Будапештський меморандум залишається одним із ключових міжнародних актів, які підкреслюють важливість недоторканності кордонів України і міжнародної підтримки її суверенітету. Цей документ слугує юридичною основою для вимог України до світової спільноти про відновлення справедливості і повагу до її державних кордонів. Він також став приводом для введення санкцій проти країни-агресора та формування коаліцій міжнародної підтримки української незалежності і територіальної цілісності [86, с. 237].

Однак, все ж таки, можемо констатувати, що Будапештський меморандум не виправляв себе, адже як би там парадоксально не звучало, саме

гарант за Будапештським меморандумом і здійснив вторгнення в Україну чим було порушено державний суверенітет і територіальну цілісність держави, а окремі території України, зокрема АР Крим, фактично повністю Луганська область, окремі території Донецької, Херсонської та Запорізької області перебувають під російським контролем.

Окрім ключового Будапештського меморандуму, Україна спирається на низку інших важливих міжнародно-правових інструментів, які становлять фундамент для захисту її державного суверенітету та територіальної цілісності. В загальних рисах проаналізуємо ці міжнародно-правові гарантії детальніше.

Так, зокрема, на сьогодні одним із таких основоположних документів є Статут Організації Об'єднаних Націй – універсальний міжнародний договір, що встановлює принципи взаємодії між державами, зокрема категоричну заборону застосування сили у міжнародних відносинах, крім випадків самооборони або за згодою Ради Безпеки ООН. Цей статут підкреслює пріоритет дипломатичних методів розв'язання конфліктів і чітко фіксує непорушність суверенітету і територіальної цілісності кожної держави, що є особливо важливим для України в контексті сучасних загроз [39, с. 57].

В свою чергу, ще одним важливим міжнародно-правовим документом, який Україна використовує у своїй дипломатичній практиці, є Гельсінський заключний акт 1975 року. Цей акт був прийнятий у рамках конференції з безпеки і співробітництва в Європі (сьогодні ОБСЄ) і містить ключові принципи, що регулюють міждержавні відносини, зокрема непорушність державних кордонів, повагу до територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи інших держав та мирне врегулювання суперечок. Універсальність і значущість цих положень роблять їх потужним юридичним аргументом у захисті суверенітету України на міжнародній арені [38, с. 91].

Також не можна оминати й те, що 07 лютого 2019 року було офіційно закріплено зміни до Конституції України відповідно до яких проголошено незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, що в певній

мірі корелюється з Північноатлантичним договором, хоча не будучи членом НАТО Україна не може претендувати на застосування ст. 5 в контексті забезпечення безпеки державного суверенітету і територіальної цілісності. Однак, на нашу думку потенційно можливим вбачається застосування ст. 5 Договору НАТО.

Як вже було зазначено вище, однією з ключових статей цього договору є стаття 5, яка проголошує, що напад на будь-яку з країн-членів НАТО розглядається як напад на весь Альянс. Це означає, що у разі агресії проти однієї з країн-учасниць усі інші члени зобов'язуються надати необхідну допомогу, включно із застосуванням збройної сили для відновлення і забезпечення безпеки [7].

Хоча Україна не є членом НАТО і тому прямо не користується правом на автоматичну колективну оборону, передбаченою статтею 5, країна підтримує тісну співпрацю з Альянсом, що включає політичну, військову та технічну підтримку. НАТО надає Україні консультативну допомогу у сфері реформування безпекового сектору, посилення обороноздатності, а також сприяє зміцненню її потенціалу для відсічі зовнішнім загрозам.

На нашу думку, особливої уваги набуває те, що стаття 5 демонструє принцип солідарності серед держав-членів, і ця колективна відповідальність виступає потужним стримуючим фактором проти агресії на європейському континенті. Вона слугує сигналом для будь-яких потенційних агресорів, що спроби порушити безпеку будь-якої країни-члена НАТО можуть викликати спільну і рішучу реакцію міжнародної спільноти. Тому, теоретично застосування даної статті мало б превентивний характер і для самого НАТО, адже якби НАТО застосувало ст. 5 після російського вторгнення в Україну то відповідно загроз і для самого НАТО було б менше.

Для України ця стаття символізує надію на подальшу інтеграцію в євроатлантичні структури та отримання більш надійних гарантій безпеки у майбутньому. В умовах триваючої агресії з боку російської федерації співпраця з НАТО і розбудова спроможностей відповідати стандартам Альянсу

набувають першочергового значення для збереження державного суверенітету та територіальної цілісності. Україна прагне не лише забезпечити власну безпеку, але й сприяти стабільності та миру в європейському регіоні, опираючись на принципи колективної оборони, закріплені у статті 5 Договору НАТО [36, с. 50].

Разом з тим, ще з часів стамбульських перемовин в проєктах мирних договорів постійно акцентувалась увага на безблоковому статусі України, що свідчить про те, що росія намагається будь-яким способом заблокувати вступ України в НАТО, адже прекрасно зрозуміло, що будучи членом НАТО можна отримати гарантії безпеки на рівні ст. 5 Договору НАТО [68, с. 310].

У практичній площині Україна активно застосовує ці міжнародно-правові інструменти в дипломатичних переговорах і в судах міжнародної юрисдикції. Зокрема, Україна неодноразово зверталася до Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй з метою засудження порушень її територіальної цілісності та отримання правової оцінки дій російської федерації. Аналогічно важливим є залучення Постійної палати третейського суду, який виступає арбітром у спорах між державами, надаючи механізми вирішення конфліктів у правовому полі [30, с. 235]. Ці юридичні інструменти дозволяють Україні не лише заявляти про свої права, а й вимагати їхнього дотримання з боку міжнародної спільноти, сприяють мобілізації політичної підтримки та посиленню міжнародного тиску на агресора [29, с. 759].

Разом з тим в останні роки підписано низку договорів щодо оборони та безпеки України. За даними Міністерства оборони України, станом на листопад 2025 року Україна уклала 28 двосторонніх безпекових угод із партнерами

Наприклад, Україна й Сполучене Королівство підписали двосторонню Угоду про співробітництво у сфері безпеки у січні 2024 року, яка закріплює політичну та практичну підтримку Києва у питаннях захисту суверенітету, територіальної цілісності та здатності України оборонятися від російської агресії. Ця угода виступає продовженням та розвитком спільної Декларації G7

про підтримку України. Підписаний документ підтверджує непохитну позицію Великобританії щодо підтримки незалежності України та співпрацю у питаннях безпеки та оборони.

Таким чином, на цій основі в січні 2025 року була також укладена Угода про сторічне партнерство між Україною і Великою Британією, яка розширює довгострокове стратегічне співробітництво між країнами у сфері безпеки, оборони, економіки та інших напрямів на 100 років. Ця угода має на меті створити ще більш глибоку та стабільну основу для підтримки України, включно з механізмами взаємних консультацій у разі загрози третій стороні.

Варто зазначити, що 18 липня 2024 року Україна та Чехія підписали Угоду про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку, яка передбачає посилене військово-технічне партнерство, зокрема спільне виробництво боєприпасів, постачання озброєнь, підтримку підготовки українських військових та розвиток оборонної промисловості. Угода також включає елементи гуманітарної та економічної допомоги для підтримки постраждалих від війни.

Ці угоди передбачають довгострокову підтримку України у сфері оборони, зміцнення її військового потенціалу, консультації у разі відновлення агресії, співпрацю у кібербезпеці, розвідці, логістиці та підтримці реформ, які наближають Україну до членства в НАТО. Таким чином, Україна поступово формує мережу міжнародних безпекових гарантій та стратегічних партнерств із низкою держав, що мають на меті не лише посилення обороноздатності у поточній війні, а й створення механізмів стримування майбутньої агресії.

Багатогранність і взаємодія вищезгаданих міжнародно-правових документів створюють міцну систему міжнародно-правових гарантій, що підтримують Україну у протидії зовнішнім загрозам її суверенітету. Вони слугують як правовою основою, так і інструментом дипломатичного впливу, що допомагає країні не лише захищати свої державні інтереси, а й утверджуватися на міжнародній арені як суверенна і незалежна держава. Водночас ці документи нагадують міжнародному співтовариству про

необхідність дотримання принципів миру, безпеки і взаємної поваги у глобальному масштабі [32, с. 89].

Таким чином, міжнародно-правові гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України – це закріплена у нормах і принципах міжнародного права, міжнародних договорах та актах міжнародних організацій система правових зобов'язань і механізмів, спрямованих на забезпечення верховенства, незалежності та недоторканності території України, захист її політичної незалежності від зовнішніх посягань, а також на запобігання застосуванню сили або втручання у внутрішні справи держави. Такі гарантії ґрунтуються на загальновизнаних принципах міжнародного права, зокрема суверенної рівності держав, невикористання сили або загрози силою, непорушності державних кордонів, територіальної цілісності та мирного врегулювання міжнародних спорів, і реалізуються через участь України в універсальних та регіональних міжнародних договорах, діяльність міжнародних судових і безпекових інституцій, а також міжнародно-правову відповідальність держав за порушення взятих зобов'язань. Міжнародно-правові гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України мають фундаментальне значення для збереження її незалежності та безпеки, однак події після 2014 року, а особливо повномасштабна агресія російської федерації, переконливо засвідчили обмежену ефективність окремих із таких гарантій. Будапештський меморандум, попри його важливе політико-правове значення та історичну роль у процесі ядерного роззброєння України, виявився неспроможним забезпечити реальний захист від збройної агресії, оскільки не містив чітких механізмів примусу, санкцій або колективної відповідальності держав-гарантів за порушення взятих зобов'язань. Фактичне ігнорування росією положень Меморандуму та відсутність дієвого реагування з боку інших підписантів продемонстрували, що політичні запевнення без жорстких правових і військових інструментів не можуть бути надійною основою національної безпеки. У цьому контексті особливої ваги набуває необхідність інтеграції України до системи колективної безпеки НАТО, насамперед із

поширенням на неї дії статті 5 Північноатлантичного договору, яка передбачає принцип колективної оборони. Саме ця норма забезпечує реальні, а не декларативні гарантії безпеки, оскільки збройний напад на одну державу-члена розглядається як напад на НАТО із відповідними політичними, військовими та правовими наслідками. Таким чином, досвід Будапештського меморандуму переконливо доводить, що ефективний захист державного суверенітету та територіальної цілісності України можливий лише за умови поєднання норм міжнародного права з дієвими механізмами колективної оборони, здатними реально стримувати агресора і гарантувати безпеку держави.

Висновки до розділу 2

Таким чином, дослідивши правові гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України було сформульовано наступні узагальнюючі висновки.

1. Забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності України є найвищим пріоритетом у сфері національної безпеки, оскільки саме від цього залежить збереження незалежності країни та її політичної стабільності. У сучасних умовах зовнішні загрози, зокрема агресія з боку росії, роблять ці завдання особливо актуальними і вимагають посиленої уваги з боку державних органів і суспільства. Надійна охорона кордонів, ефективна оборонна система та мобілізація ресурсів мають стати невід'ємною частиною політики держави задля протидії будь-яким спробам порушення суверенітету.

Окрім військових аспектів, важливу роль відіграє дипломатія та міжнародна підтримка, що сприяє зміцненню позицій України на світовій арені. Всі ці зусилля разом створюють комплексну систему захисту, яка забезпечує стабільність і безпеку держави в довгостроковій перспективі. Російська агресія поставила під загрозу фундаментальні принципи

міжнародного права і змусила Україну мобілізувати всі наявні ресурси для захисту своєї території та суверенітету.

Успішне протистояння агресії можливе лише за умови консолідації суспільства, посилення обороноздатності, активної міжнародної підтримки та чіткого дотримання національних інтересів. Відновлення контролю над усією територією і збереження суверенітету є запорукою збереження свободи, демократії і безпеки українського народу, а також гарантією регіональної стабільності в Європі. Адже, якщо буде офіційно закріплено віддавання території росії, то це буде свідчити про потенційну загрозу Третій світовій війні.

2. Суб'єкти сектору безпеки і оборони – це державні органи, військові формування та спеціальні служби, які мають компетенцію у забезпеченні захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, а також підтриманні національної безпеки України.

Законодавче визначення сектору безпеки і оборони України, закріплене у статті 12 Закону України «Про національну безпеку України», охоплює чотири основні взаємопов'язані складові. Першою складовою є сили безпеки, до яких належать правоохоронні та спеціальні служби, відповідальні за охорону правопорядку, боротьбу з тероризмом та підтримання внутрішньої безпеки. До них входять Національна поліція України, Національна гвардія України, Служба безпеки України разом з Антитерористичним центром при ній, Служба судової охорони, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, а також Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Другою складовою є сили оборони, які формують основу державного захисту у випадку зовнішньої агресії. Сюди входять Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, що забезпечує транспортну логістику військових операцій. Третьою важливою складовою є оборонно-промисловий комплекс, представлений центральним органом виконавчої влади, який формує і реалізує державну військово-промислову політику. Цей комплекс відіграє ключову роль

у виробництві і постачанні військової техніки, озброєння та іншого обладнання, необхідного для забезпечення обороноздатності країни. Четверта складова – це громадяни та громадські об'єднання, які добровільно долучаються до забезпечення національної безпеки. Вони виступають як резерв і підтримка для державних інституцій у кризових ситуаціях. Також слід окремо виділити державні органи, що виконують специфічні функції у сфері безпеки та захисту інформації: Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також Апарат Ради національної безпеки і оборони України та розвідувальні органи України. Важливою особливістю системи є те, що інші державні органи і органи місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження з питань національної безпеки у тісній взаємодії із суб'єктами сектору безпеки і оборони, забезпечуючи комплексний і скоординований захист держави.

3. Міжнародно-правові гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України – це закріплена у нормах і принципах міжнародного права, міжнародних договорах та актах міжнародних організацій система правових зобов'язань і механізмів, спрямованих на забезпечення верховенства, незалежності та недоторканності території України, захист її політичної незалежності від зовнішніх посягань, а також на запобігання застосуванню сили або втручання у внутрішні справи держави. Такі гарантії ґрунтуються на загальновизнаних принципах міжнародного права, зокрема суверенної рівності держав, невикористання сили або загрози силою, непорушності державних кордонів, територіальної цілісності та мирного врегулювання міжнародних спорів, і реалізуються через участь України в універсальних та регіональних міжнародних договорах, діяльність міжнародних судових і безпекових інституцій, а також міжнародно-правову відповідальність держав за порушення взятих зобов'язань.

Міжнародно-правові гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України мають фундаментальне значення для збереження її незалежності та безпеки, однак події після 2014 року, а особливо

повномасштабна агресія російської федерації, переконливо засвідчили обмежену ефективність окремих із таких гарантій.

Будапештський меморандум, попри його важливе політико-правове значення та історичну роль у процесі ядерного роззброєння України, виявився неспроможним забезпечити реальний захист від збройної агресії, оскільки не містив чітких механізмів примусу, санкцій або колективної відповідальності держав-гарантів за порушення взятих зобов'язань. Фактичне ігнорування росією положень Меморандуму та відсутність дієвого реагування з боку інших підписантів продемонстрували, що політичні запевнення без жорстких правових і військових інструментів не можуть бути надійною основою національної безпеки.

У цьому контексті особливої ваги набуває необхідність інтеграції України до системи колективної безпеки НАТО, насамперед із поширенням на неї дії статті 5 Північноатлантичного договору, яка передбачає принцип колективної оборони. Саме ця норма забезпечує реальні, а не декларативні гарантії безпеки, оскільки збройний напад на одну державу-члена розглядається як напад на НАТО із відповідними політичними, військовими та правовими наслідками.

Таким чином, досвід Будапештського меморандуму переконливо доводить, що ефективний захист державного суверенітету та територіальної цілісності України можливий лише за умови поєднання норм міжнародного права з дієвими механізмами колективної оборони, здатними реально стримувати агресора і гарантувати безпеку держави.

РОЗДІЛ 3. ЧЛЕНСТВО В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОМУ АЛЬЯНСІ ЯК ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

В умовах триваючої збройної агресії російської федерації питання забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України набуло визначального значення для її подальшого існування як незалежної держави. Тому, закономірно, що досвід останніх років переконливо засвідчив обмеженість політичних та декларативних міжнародно-правових гарантій без наявності дієвих інституційних механізмів колективної безпеки й солідарної відповідальності. Членство в Європейському Союзі (далі – ЄС) створює для України стабільні правові, економічні та інституційні умови, що зміцнюють внутрішню стійкість держави, верховенство права та незворотність демократичного розвитку.

Інтеграція до ЄС також означає включення України до системи спільної зовнішньої та безпекової політики, яка посилює її міжнародні позиції та захищає від політичного тиску ззовні [81, с. 5]. Водночас приєднання до НАТО є ключовим чинником формування реальних безпекових гарантій, оскільки передбачає дію принципу колективної оборони, закріпленого у статті 5 Північноатлантичного договору. Саме ця норма забезпечує стримування потенційного агресора завдяки усвідомленню неминучості спільної відповіді держав-членів НАТО на будь-який збройний напад. Таким чином, вступ України до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу є не лише зовнішньополітичним вибором, а стратегічною необхідністю для довгострокового захисту її суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки. Тому потрібно проаналізувати перспективи членства в ЄС і НАТО.

Перш за все потрібно зазначити, що ЄС постає як складне наднаціональне інтеграційне утворення демократичних держав, яке за своєю правовою природою поєднує ознаки класичної міжнародної організації та

елементи конфедеративної моделі державності. Його формування відбувалося на засадах утвердження свободи, демократії, верховенства права, безумовної поваги до прав людини та основоположних свобод, а також із прагненням забезпечити демократичне, прозоре й ефективне функціонування спільних інституцій. Саме в межах єдиної інституційної системи ЄС держави-учасниці отримали можливість більш результативно реалізовувати спільні завдання та досягати узгоджених стратегічних цілей. До таких цілей належать поглиблення економічної інтеграції, поступове зближення національних економік і створення економічного та валютного союзу, зокрема впровадження єдиної стабільної валюти як інструменту макроекономічної стабільності [58, с. 141]. Важливим елементом є також запровадження інституту громадянства Європейського Союзу, що розширює права громадян держав-членів і посилює відчуття спільної європейської ідентичності. Поряд із цим ЄС реалізує спільну зовнішню та безпекову політику, у рамках якої поступово формується спільна оборонна політика, що має на меті зміцнення безпеки та стабільності на європейському континенті [60, с. 133].

Таким чином, зазначене вище свідчить про те, що кожна держава, яка декларує намір приєднатися до Європейського Союзу, зобов'язана не лише формально визнавати, а й реально дотримуватися фундаментальних принципів, на яких ґрунтується Союз. Відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз будь-яка європейська держава, що поділяє зазначені цінності та зобов'язується їх поважати, має право звернутися із заявою про набуття членства в ЄС [59, с. 70]. Таким чином, перспектива вступу до Союзу безпосередньо пов'язана з досягненням державою-кандидатом встановлених стандартів та готовністю прийняти весь комплекс прав і обов'язків, які випливають зі статусу держави-члена.

Слід зазначити, що конкретні умови вступу до Європейського Союзу були чітко сформульовані після укладення Маастрихтського договору, зокрема під час засідання Європейської Ради в Копенгагені 21–22 червня 1993 року. У відповідних висновках було зафіксовано, що асоційовані держави Центральної

та Східної Європи, які заявили про прагнення до членства, можуть приєднатися до ЄС за умови спроможності взяти на себе всі зобов'язання, пов'язані з членством, і виконання необхідних політичних та економічних вимог [52, с. 155]. Сукупність цих вимог отримала назву Копенгагенських критеріїв і стала універсальним орієнтиром для держав-кандидатів.

Глави держав і урядів країн Європейського Союзу дійшли спільної позиції, що вступ асоційованих держав можливий лише за умови повної відповідності встановленим критеріям. До них належать наявність стабільних і ефективних політичних інститутів, які гарантують демократичний устрій; реальне забезпечення верховенства права, дотримання прав людини, прав національних меншин та їх належний захист; функціонування повноцінної ринкової економіки; здатність національної економіки витримувати конкурентний тиск і діяти в умовах єдиного внутрішнього ринку ЄС; а також готовність взяти на себе всі зобов'язання, що випливають із членства, включно з відданістю цілям політичного, економічного та валютного союзу.

У сучасній правовій та політико-економічній доктрині Копенгагенські критерії традиційно класифікують на чотири основні групи, кожна з яких, у свою чергу, охоплює низку деталізованих субкритеріїв, спрямованих на комплексну оцінку готовності держави до інтеграції в Європейський Союз [87, с. 11]. Такий підхід забезпечує не формальний, а змістовний характер процесу розширення ЄС і сприяє збереженню єдності ціннісних та інституційних засад Союзу.

Членство України в ЄС виступає одним із ключових інституційних механізмів забезпечення та зміцнення державного суверенітету в сучасних умовах глобалізації та зростання міждержавних викликів. Європейський Союз ґрунтується на спільних цінностях демократії, верховенства права, поваги до прав людини та ефективного функціонування державних інституцій, що безпосередньо сприяє посиленню внутрішньої стійкості держави та її здатності самостійно реалізовувати внутрішню і зовнішню політику. Інтеграція до правового простору ЄС означає імплементацію високих

стандартів публічного управління, судової незалежності та антикорупційних механізмів, що мінімізує ризики внутрішньої дестабілізації та зовнішнього впливу на суверенні рішення держави.

Варто зазначити, що надзвичайно важливим аспектом гарантування суверенітету через членство в ЄС є колективний характер політичної та економічної солідарності між державами-членами. Перебування в межах спільного правового і політичного простору значно ускладнює можливість силового або гібридного тиску з боку третіх держав, оскільки будь-яке посягання на суверенітет держави-члена розглядається як загроза інтересам усього Союзу. ЄС володіє дієвими інструментами політичного, економічного та санкційного впливу, які застосовуються для захисту суверенітету та міжнародно визнаних кордонів своїх членів.

Економічний вимір членства в ЄС також має безпосередній зв'язок із забезпеченням державного суверенітету. Доступ до єдиного внутрішнього ринку, структурних і інвестиційних фондів, спільних програм розвитку та фінансової підтримки сприяє зміцненню економічної самодостатності держави, зменшенню залежності від зовнішніх центрів впливу та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Стабільна та інтегрована економіка є матеріальною основою реального суверенітету, оскільки дозволяє державі самостійно формувати бюджетну, соціальну та оборонну політику [54, с. 30].

Крім того, участь у спільній зовнішній та безпековій політиці ЄС посилює міжнародну суб'єктність держави-члена. Узгоджена дипломатична позиція, підтримка з боку європейських інституцій і партнерів, а також участь у формуванні загальноєвропейських рішень підвищують здатність держави захищати власні національні інтереси на міжнародній арені. У цьому контексті суверенітет не звужується, а навпаки трансформується у форму спільно реалізованої сили, що ґрунтується на солідарності та взаємній відповідальності [59, с. 73].

Що стосується України то 28 лютого 2022 року, практично одразу після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, держава офіційно подала заявку на вступ до ЄС. Цей крок мав не лише юридичне, а й потужне символічне значення, оскільки засвідчив остаточність європейського цивілізаційного вибору України в умовах воєнної загрози. Президент України Володимир Зеленський звернувся до інституцій ЄС із закликом розглянути можливість негайного приєднання України за так званою «новою особливою процедурою», наголошуючи на винятковості обставин та необхідності швидкого політичного рішення. Водночас лідери восьми держав – членів Європейського Союзу публічно підтримали Україну та виступили з ініціативою максимального прискорення процесу її вступу до ЄС, що стало безпрецедентним проявом солідарності. У той самий день Президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що Україна є невід’ємною частиною європейської спільноти за своїми цінностями та прагненнями, а також підкреслила, що ЄС зацікавлений у майбутньому членстві України, хоча сам процес вимагатиме певного часу та виконання встановлених процедур. Уже 1 березня 2022 року Європейський парламент ухвалив політичну рекомендацію щодо надання Україні статусу офіційного кандидата на членство в ЄС, чим фактично заклав інституційне підґрунтя для подальших рішень.

В свою чергу, наступним важливим етапом стало рішення Європейської ради від 10 березня 2022 року, яким Європейську комісію було уповноважено підготувати офіційний висновок щодо заявки України на вступ до Європейського Союзу. У межах цієї процедури 8 квітня 2022 року Урсула фон дер Ляєн особисто передала Президентові України офіційний опитувальник, що є стандартним інструментом оцінки готовності держави-кандидата до членства в ЄС. Українська сторона продемонструвала високий рівень інституційної мобілізації та політичної волі, завершивши роботу над першою частиною опитувальника вже 17 квітня 2022 року [9], а другу частину – до 9 травня 2022 року.

Отже, такий безпрецедентно стислий термін підготовки відповідей засвідчив серйозність намірів України, її прагнення до глибокої інтеграції з Європейським Союзом та готовність виконувати складні структурні й правові вимоги навіть в умовах воєнного стану. Сукупність цих подій стала фундаментом для подальших рішень ЄС щодо надання Україні статусу кандидата та запуску переговорного процесу, що перетворило європейську інтеграцію на один із ключових інструментів захисту державного суверенітету та стратегічного майбутнього України.

В подальшому, 17 червня 2022 року інституції ЄС зробили принципово важливий крок у відносинах з Україною: Європейська комісія офіційно рекомендувала Європейській раді надати нашій державі статус країни-кандидата на вступ до ЄС. Це рішення стало не лише політичним сигналом підтримки України в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, а й підтвердженням визнання європейського вибору українського народу. Водночас Брюссель чітко окреслив перелік внутрішніх перетворень, висунувши сім ключових вимог, виконання яких розглядалося як необхідна умова для збереження та подальшого просування статусу кандидата. ЄС наголосив, що нехтування реформаторським порядком денним могло б мати наслідком призупинення або навіть втрату статусу кандидата, що підкреслювало серйозність та зобов'язальний характер цього етапу євроінтеграції [45, с. 90].

Вже 23 червня 2022 року Європейський парламент ухвалив спеціальну резолюцію, в якій закликав держави-члени ЄС без зволікань підтримати надання Україні статусу кандидата на членство, наголошуючи на історичній відповідальності Союзу та безпрецедентних обставинах, у яких перебувала держава. Того ж дня Європейська рада, до складу якої входять глави держав та урядів країн Європейського Союзу, ухвалила остаточне рішення про надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС. Цей крок став переломним моментом у відносинах України з ЄС і засвідчив стратегічну готовність ЄС

розглядати Україну як майбутнього повноправного члена європейської спільноти.

Подальший розвиток євроінтеграційного процесу підтвердив незворотність обраного курсу. 14 грудня 2023 року Європейська рада ухвалила рішення про початок переговорів щодо вступу України до Європейського Союзу, визнавши досягнутий прогрес у виконанні реформ та адаптації національного законодавства до права ЄС. Наступним логічним етапом стало офіційне оголошення 25 червня 2024 року про старт переговорного процесу, що фактично означало перехід від політичних декларацій до практичної реалізації членства України в Європейському Союзі. Ці події засвідчують, що європейська інтеграція України набула системного та незворотного характеру, перетворившись на один із ключових чинників забезпечення її державного суверенітету та стратегічного розвитку.

Таким чином, членство в ЄС слід розглядати не як обмеження державного суверенітету, а як його сучасну гарантію. Воно забезпечує поєднання внутрішньої інституційної стійкості, економічної незалежності та зовнішньополітичного захисту, що в сукупності створює надійні умови для збереження та розвитку суверенної держави в умовах складної та нестабільної міжнародної обстановки.

Однак в контексті гарантування державного суверенітету і територіальної цілісності України більш важливим вбачається вступ України до НАТО. Але при цьому він і є більш проблематичним, як показує історія, адже саме навколо вступу до НАТО постійно йдуть дискусії.

Організація Північноатлантичного договору, відома також як Північноатлантичний альянс або НАТО, є міжнародною міждержавною структурою військово-політичного характеру, яка об'єднує 29 держав Північної Америки та Європи. Її створення було зумовлене необхідністю колективного захисту, зміцнення стабільності та забезпечення миру на євроатлантичному просторі. Правовою та ідейною основою діяльності Альянсу виступає Північноатлантичний договір, підписаний 4 квітня 1949

року у Вашингтоні, який закріпив принципи колективної оборони, солідарності держав-членів і спільної відповідальності за безпеку [40, с. 83].

Для України співробітництво з НАТО вже тривалий час посідає одне з ключових місць у системі пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки і оборони. Розвиток конструктивного та поглибленого партнерства з Альянсом розглядається як важливий інструмент протидії сучасним воєнним, політичним і гібридним загрозам, а також як шлях до наближення України до провідних євроатлантичних стандартів у сфері оборонного планування, управління сектором безпеки та демократичного цивільного контролю над збройними силами. У цьому контексті співпраця з НАТО сприяє посиленню обороноздатності держави, модернізації Збройних Сил України та підвищенню їх взаємосумісності з силами країн-членів Альянсу.

Нормативною основою відносин України з НАТО стали ключові політико-правові документи, зокрема Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО від 9 липня 1997 року, яка заклала інституційні механізми співробітництва та діалогу, а також Декларація про її доповнення від 21 серпня 2009 року, що підтвердила стратегічний характер взаємин і євроатлантичні прагнення України. Таким чином, ці документи визначили формат регулярних консультацій, політичної підтримки та практичної взаємодії у сфері безпеки.

Важливою віхою у трансформації безпекової політики України стало рішення Верховної Ради України від 23 грудня 2014 року про відмову від позаблокового статусу. Такий статус продемонстрував свою неспроможність гарантувати реальний захист держави від зовнішньої агресії, політичного тиску та посягань на територіальну цілісність, що особливо наочно проявилось в умовах збройної агресії Російської Федерації. Відмова від позаблоковості стала логічним кроком на шляху до поглиблення інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір [49, с. 14].

Центральним програмним інструментом розвитку співробітництва України з НАТО та водночас важливим механізмом внутрішніх реформ є Річні національні програми співробітництва Україна–НАТО. Вони затверджуються

Президентом України і охоплюють широкий спектр питань, включно з оборонною реформою, демократичним врядуванням, верховенством права, антикорупційною політикою та модернізацією сектору безпеки і оборони. До виконання плану залучаються центральні органи виконавчої влади, інші державні інституції, а також неурядові організації, що підкреслює комплексний і всеохопний характер співпраці України з Північноатлантичним альянсом.

Варто зазначити, що повноцінна інтеграція України до Північноатлантичного альянсу безпосередньо узгоджується з її ключовими національними інтересами, адже саме поєднання значного політичного авторитету та потужного військового потенціалу НАТО здатне забезпечити реальні й дієві гарантії державної незалежності та збереження територіальної цілісності. На відміну від невизначених і малоефективних моделей безпеки, що ґрунтуються на позаблоковості або декларативних запевненнях, Альянс пропонує інституційно закріплений механізм колективного захисту. Досвід України переконливо засвідчує, що формальні гарантії на зразок Будапештського меморандуму чи новітніх ініціатив типу Київського безпекового компакту не здатні забезпечити належний рівень захисту від зовнішньої агресії. Саме тому членство в НАТО розглядається як найбільш надійний і стратегічно обґрунтований шлях зміцнення національної безпеки України та її позицій у міжнародній системі [13, с. 148].

Разом з тим, важливо констатувати, що НАТО виступає передусім як політико-військова структура, в якій політичні цінності й демократичні принципи є фундаментальними для країн-членів. Однак певні держави у складі Альянсу висловлюють сумніви щодо відповідності України цим політичним критеріям, особливо в контексті реального рівня розвитку демократії та верховенства права. На жаль, виклики, що стоять перед Україною у сфері демократичного управління, не лише залишаються актуальними, а іноді навіть загострюються, що ускладнює процес інтеграції до НАТО. Попри численні офіційні заяви української сторони про те, що наша держава вже відповідає

всім стандартам Альянсу, реальний стан справ свідчить про існування низки невирішених проблем, через які НАТО ставить додаткові запитання щодо рівня демократичності України. Примітно, що такі ж питання не ставляться країнам, які вже є членами НАТО та Європейського Союзу, наприклад, Фінляндії і Швеції. Водночас частина цих політичних бар'єрів для України може бути подолана внаслідок виконання умов Європейського Союзу, необхідних для початку переговорів про членство.

У березні 2023 року Президент Володимир Зеленський наголосив на тому, що Україна прагнучиме отримати гарантії безпеки від НАТО ще до свого повного вступу до Альянсу. Цьому питанню буде приділено особливу увагу під час роботи української делегації на Вільнюському саміті НАТО. Подібні безпекові гарантії вже були надані Фінляндії та Швеції на етапі їхнього заявленого наміру приєднатися до Альянсу, що стало важливим кроком для зміцнення безпеки цих країн і водночас прикладом для України. Таким чином, політичний аспект залишається ключовим викликом на шляху України до членства в НАТО, а водночас і стимулом для подальших реформ і інтеграційних процесів [79, с. 15].

Членство України у Північноатлантичному альянсі відіграє ключову роль у забезпеченні її державного суверенітету та територіальної цілісності і виступає одним із найнадійніших інструментів гарантування безпеки країни. НАТО є найпотужнішим військово-політичним блоком у світі який базується на принципах колективної безпеки і взаємної підтримки держав членів альянсу.

Принцип колективної оборони який закріплений у статті п'ятій Вашингтонського договору є фундаментом існування НАТО і гарантує що будь-яка агресія проти одного з членів Альянсу розглядається як агресія проти всіх. Це означає що у випадку збройного нападу на Україну країни-члени НАТО будуть зобов'язані надати їй військову підтримку в усіх можливих формах що суттєво підвищить рівень безпеки України та стримуватиме

потенційного агресора від спроб порушити її суверенітет чи територіальну цілісність [69, с. 97].

Разом з тим, крім безпосередньої військової підтримки членство в Альянсі також забезпечить Україні доступ до сучасних оборонних технологій міжнародного військового співробітництва та розвідки що дозволить суттєво підвищити обороноздатність країни. Важливою складовою членства є також участь у колективних політичних механізмах які допомагають координувати зусилля держав-членів у сфері безпеки створюючи єдину стратегію і систему реагування на виклики як внутрішнього так і зовнішнього характеру. Членство в НАТО автоматично підвищує міжнародний авторитет України зміцнює її позиції у дипломатичних переговорах та створює додатковий захист від зовнішнього тиску. Однак, сучасні переговори, які відбуваються буквально прямо зараз із США та з європейськими партнерами фактично мінімізують можливість вступу України в НАТО. Але при цьому, з нашого боку це є помилкою Заходу, адже зі вступом України до НАТО Альянс отримає підготовленого в умовах війни партнера, який стане обороною східного флангу НАТО.

В умовах сучасної війни коли загрози суверенітету мають не лише військову а й інформаційну економічну та кібернетичну складові членство в Альянсі сприяє формуванню комплексної системи безпеки яка охоплює всі ці аспекти. Також при цьому, відмічаємо те, що надзвичайно важливою гарантією є те що країни-члени НАТО активно сприяють реформам у сфері оборони та безпеки що посилює інституційну спроможність України. При цьому, саме членство в Північноатлантичному альянсі створює потужний щит захисту який є основою для збереження незалежності держави її територіальної цілісності а також сталого розвитку не тільки України, але й Європи в умовах сучасних геополітичних проблем [67, с. 35].

Таким чином, в процесі проведеного дослідження було зроблено узагальнюючий висновок, що членство України в Європейському Союзі та Північноатлантичному Альянсі є стратегічною метою, що здатна суттєво

посилити гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності країни. За останні роки Україна зробила значний прогрес у реформуванні внутрішніх інститутів, адаптації законодавства до європейських стандартів та зміцненні обороноздатності, що відображається у наданні статусу кандидата на членство в ЄС і поглибленні співпраці з НАТО. Ці кроки створюють міцну основу для подальшого інтеграційного процесу, який відкриває перед Україною перспективи повноправного членства в обох організаціях. Вступ до Європейського Союзу забезпечить Україні не лише економічні та політичні переваги, а й доступ до системи колективних гарантій правопорядку, верховенства права та захисту демократичних цінностей. Водночас приєднання до НАТО стане надійним запобіжником від зовнішньої агресії, адже стаття 5 Вашингтонського договору зобов'язує країни-члени надати військову підтримку у разі нападу на одного з учасників альянсу. Таким чином, поєднання європейської та трансатлантичної інтеграції створить потужний комплексний механізм безпеки, який захистить Україну від будь-яких спроб порушення її суверенітету і територіальної цілісності.

Висновки до розділу 3

Таким чином, проаналізувавши особливості членства в ЄС і НАТО як гарантії державного суверенітету і територіальної цілісності було зроблено такі висновки.

1. Членство України в Європейському Союзі та Північноатлантичному Альянсі є стратегічною метою, що здатна суттєво посилити гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності країни. За останні роки Україна зробила значний прогрес у реформуванні внутрішніх інститутів, адаптації законодавства до європейських стандартів та зміцненні обороноздатності, що відображається у наданні статусу кандидата на членство в ЄС і поглибленні співпраці з НАТО. Ці кроки створюють міцну основу для

подальшого інтеграційного процесу, який відкриває перед Україною перспективи повноправного членства в обох організаціях.

Вступ до Європейського Союзу забезпечить Україні не лише економічні та політичні переваги, а й доступ до системи колективних гарантій правопорядку, верховенства права та захисту демократичних цінностей. Водночас приєднання до НАТО стане надійним запобіжником від зовнішньої агресії, адже стаття 5 Вашингтонського договору зобов'язує країни-члени надати військову підтримку у разі нападу на одного з учасників альянсу.

Таким чином, поєднання європейської та трансатлантичної інтеграції створить потужний комплексний механізм безпеки, який захистить Україну від будь-яких спроб порушення її суверенітету і територіальної цілісності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в кваліфікаційній роботі досліджено правові засади забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України. В підсумку проведеного дослідження було сформульовано такі висновки.

1. Державний суверенітет – це фундаментальна політико-правова категорія сучасного державознавства, яка означає верховенство державної влади в межах власної території та її незалежність у зовнішніх відносинах. Суверенітет виражає здатність держави самостійно і без стороннього примусу визначати внутрішню і зовнішню політику, встановлювати правопорядок, приймати загальнообов'язкові рішення та забезпечувати їх виконання. У сучасному розумінні державний суверенітет не зводиться лише до абсолютності влади. Він поєднує в собі внутрішній аспект (верховенство державної влади щодо населення, органів управління та правової системи) і зовнішній аспект (міжнародну незалежність, рівноправність держав та невтручання у внутрішні справи).

Територіальна цілісність держави – це базовий принцип державності та міжнародного права, що означає єдність, неподільність і недоторканність державної території в межах її міжнародно визнаних кордонів, а також право держави здійснювати повний і виключний контроль над усією своєю територією. Територіальна цілісність передбачає заборону насильницької зміни кордонів, відокремлення частин території та будь-якого зовнішнього втручання у просторову організацію держави. Вона є матеріальною основою суверенітету, оскільки без стабільної та контрольованої території держава не може повноцінно здійснювати верховну владу, забезпечувати правопорядок і захищати права своїх громадян. У сучасному державознавстві територіальна цілісність розглядається як необхідна умова національної безпеки, політичної стабільності та сталого розвитку держави.

Державний суверенітет та територіальна цілісність тісно пов'язані з низкою суміжних категорій, зокрема: 1) народний суверенітет – принцип,

згідно з яким народ є єдиним джерелом державної влади, а державний суверенітет реалізується від його імені; 2) національний суверенітет – право нації самостійно визначати напрями свого політичного, культурного й соціального розвитку; 3) незалежність держави – зовнішній прояв суверенітету, що означає відсутність підпорядкування іншим державам або наднаціональним структурам; 4) територіальна недоторканність – заборона будь-яких посягань на державну територію та насильницьких змін кордонів; 5) право народів на самовизначення – міжнародно-правовий принцип, який реалізується з урахуванням вимог суверенітету та територіальної цілісності держав; 6) міжнародна правосуб'єктність – здатність держави виступати повноправним учасником міжнародних правовідносин, що є наслідком її суверенітету. Ці категорії перебувають у взаємодії та взаємному доповненні, формуючи цілісну систему сучасного державознавчого знання.

2. Внутрішній суверенітет – це верховенство державної влади всередині країни, яке проявляється у повній незалежності державних інститутів у прийнятті рішень, контролі над територією, населенням і забезпеченні законності та правопорядку. Він охоплює здатність держави встановлювати і підтримувати власні політичні, економічні та соціальні порядки без втручання з боку інших суб'єктів.

Зовнішній суверенітет – це право держави самостійно визначати свою зовнішню політику, підтримувати дипломатичні відносини, укладати міжнародні договори, захищати територіальну цілісність та недоторканність кордонів. Він гарантує державі незалежність у міжнародних відносинах і заборону будь-якого зовнішнього втручання у внутрішні справи.

Неабсолютність державного суверенітету означає, що влада держави не є необмеженою і безумовною. У сучасному світі суверенітет підпорядковується нормам міжнародного права, зокрема договорам та організаціям, до яких держави добровільно приєднуються, а також глобальним викликам, що змушують держави ділити частину повноважень із зовнішніми суб'єктами.

Таким чином, суверенітет є динамічним і гнучким явищем, що постійно адаптується до умов міжнародної взаємодії та внутрішньої політики. Внутрішній і зовнішній суверенітет є двома взаємодоповнюючими аспектами цілісного суверенного статусу держави, які разом забезпечують її політичну автономію і самостійність. Водночас неабсолютність суверенітету відображає сучасну реальність, де держави співпрацюють у межах міжнародних систем і адаптуються до глобальних змін, зберігаючи при цьому свою основну роль як носії суверенітету. Це підкреслює необхідність балансування між національними інтересами та міжнародними зобов'язаннями у складному світі.

3. Забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності України є найвищим пріоритетом у сфері національної безпеки, оскільки саме від цього залежить збереження незалежності країни та її політичної стабільності. У сучасних умовах зовнішні загрози, зокрема агресія з боку росії, роблять ці завдання особливо актуальними і вимагають посиленої уваги з боку державних органів і суспільства. Надійна охорона кордонів, ефективна оборонна система та мобілізація ресурсів мають стати невід'ємною частиною політики держави задля протидії будь-яким спробам порушення суверенітету.

Окрім військових аспектів, важливу роль відіграє дипломатія та міжнародна підтримка, що сприяє зміцненню позицій України на світовій арені. Всі ці зусилля разом створюють комплексну систему захисту, яка забезпечує стабільність і безпеку держави в довгостроковій перспективі. Російська агресія поставила під загрозу фундаментальні принципи міжнародного права і змусила Україну мобілізувати всі наявні ресурси для захисту своєї території та суверенітету.

Успішне протистояння агресії можливе лише за умови консолідації суспільства, посилення обороноздатності, активної міжнародної підтримки та чіткого дотримання національних інтересів. Відновлення контролю над усією територією і збереження суверенітету є запорукою збереження свободи, демократії і безпеки українського народу, а також гарантією регіональної

стабільності в Європі. Адже, якщо буде офіційно закріплено віддавання території росії, то це буде свідчити про потенційну загрозу Третій світовій війні.

4. Суб'єкти сектору безпеки і оборони – це державні органи, військові формування та спеціальні служби, які мають компетенцію у забезпеченні захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, а також підтриманні національної безпеки України.

Законодавче визначення сектору безпеки і оборони України, закріплене у статті 12 Закону України «Про національну безпеку України», охоплює чотири основні взаємопов'язані складові. Першою складовою є сили безпеки, до яких належать правоохоронні та спеціальні служби, відповідальні за охорону правопорядку, боротьбу з тероризмом та підтримання внутрішньої безпеки. До них входять Національна поліція України, Національна гвардія України, Служба безпеки України разом з Антитерористичним центром при ній, Служба судової охорони, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, а також Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Другою складовою є сили оборони, які формують основу державного захисту у випадку зовнішньої агресії. Сюди входять Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, що забезпечує транспортну логістику військових операцій. Третьою важливою складовою є оборонно-промисловий комплекс, представлений центральним органом виконавчої влади, який формує і реалізує державну військово-промислову політику. Цей комплекс відіграє ключову роль у виробництві і постачанні військової техніки, озброєння та іншого обладнання, необхідного для забезпечення обороноздатності країни. Четверта складова – це громадяни та громадські об'єднання, які добровільно долучаються до забезпечення національної безпеки. Вони виступають як резерв і підтримка для державних інституцій у кризових ситуаціях. Також слід окремо виділити державні органи, що виконують специфічні функції у сфері безпеки та захисту інформації: Управління державної охорони України,

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також Апарат Ради національної безпеки і оборони України та розвідувальні органи України. Важливою особливістю системи є те, що інші державні органи і органи місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження з питань національної безпеки у тісній взаємодії із суб'єктами сектору безпеки і оборони, забезпечуючи комплексний і скоординований захист держави.

5. Міжнародно-правові гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України – це закріплена у нормах і принципах міжнародного права, міжнародних договорах та актах міжнародних організацій система правових зобов'язань і механізмів, спрямованих на забезпечення верховенства, незалежності та недоторканності території України, захист її політичної незалежності від зовнішніх посягань, а також на запобігання застосуванню сили або втручання у внутрішні справи держави. Такі гарантії ґрунтуються на загальновизнаних принципах міжнародного права, зокрема суверенної рівності держав, невикористання сили або загрози силою, непорушності державних кордонів, територіальної цілісності та мирного врегулювання міжнародних спорів, і реалізуються через участь України в універсальних та регіональних міжнародних договорах, діяльність міжнародних судових і безпекових інституцій, а також міжнародно-правову відповідальність держав за порушення взятих зобов'язань.

Міжнародно-правові гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності України мають фундаментальне значення для збереження її незалежності та безпеки, однак події після 2014 року, а особливо повномасштабна агресія російської федерації, переконливо засвідчили обмежену ефективність окремих із таких гарантій.

Будапештський меморандум, попри його важливе політико-правове значення та історичну роль у процесі ядерного роззброєння України, виявився неспроможним забезпечити реальний захист від збройної агресії, оскільки не містив чітких механізмів примусу, санкцій або колективної відповідальності держав-гарантів за порушення взятих зобов'язань. Фактичне ігнорування

росією положень Меморандуму та відсутність дієвого реагування з боку інших підписантів продемонстрували, що політичні запевнення без жорстких правових і військових інструментів не можуть бути надійною основою національної безпеки.

У цьому контексті особливої ваги набуває необхідність інтеграції України до системи колективної безпеки НАТО, насамперед із поширенням на неї дії статті 5 Північноатлантичного договору, яка передбачає принцип колективної оборони. Саме ця норма забезпечує реальні, а не декларативні гарантії безпеки, оскільки збройний напад на одну державу-члена розглядається як напад на НАТО із відповідними політичними, військовими та правовими наслідками.

Таким чином, досвід Будапештського меморандуму переконливо доводить, що ефективний захист державного суверенітету та територіальної цілісності України можливий лише за умови поєднання норм міжнародного права з дієвими механізмами колективної оборони, здатними реально стримувати агресора і гарантувати безпеку держави.

6. Членство України в Європейському Союзі та Північноатлантичному Альянсі є стратегічною метою, що здатна суттєво посилити гарантії державного суверенітету та територіальної цілісності країни. За останні роки Україна зробила значний прогрес у реформуванні внутрішніх інститутів, адаптації законодавства до європейських стандартів та зміцненні обороноздатності, що відображається у наданні статусу кандидата на членство в ЄС і поглибленні співпраці з НАТО. Ці кроки створюють міцну основу для подальшого інтеграційного процесу, який відкриває перед Україною перспективи повноправного членства в обох організаціях.

Вступ до Європейського Союзу забезпечить Україні не лише економічні та політичні переваги, а й доступ до системи колективних гарантій правопорядку, верховенства права та захисту демократичних цінностей. Водночас приєднання до НАТО стане надійним запобіжником від зовнішньої

агресії, адже стаття 5 Вашингтонського договору зобов'язує країни-члени надати військову підтримку у разі нападу на одного з учасників альянсу.

Таким чином, поєднання європейської та трансатлантичної інтеграції створить потужний комплексний механізм безпеки, який захистить Україну від будь-яких спроб порушення її суверенітету і територіальної цілісності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 31, ст.241.
3. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 9, ст.108.
4. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 9, ст.106.
5. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 27, ст.382.
6. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум): Меморандум, Міжнародний документ від 05.12.1994. *Офіційний вісник України* від 02.03.2007. 2007 р., № 13, стор. 123, стаття 507.
7. Північноатлантичний договір: Договір, Пакт, Міжнародний документ НАТО від 04.04.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text. (дата звернення: 29.12.2025).
8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіційний вісник України* від 14.06.2022. 2022 р., № 46, стор. 16, стаття 2497.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України* від 21.09.2020. 2020 р., № 19, стор. 26, стаття 926.

10. Декларація про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 № 55-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР* від 31.07.1990. 1990 р., № 31, стаття 429.
11. Александров В. М. Сектор безпеки і оборони України в механізмі реалізації оборонної функції держави. *Часопис Київського університету права* 2020. № 4. С. 78-82.
12. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
13. Антонов В.О. Проблеми правового забезпечення національної безпеки України. *Держава і право*. 2011. Вип. 54. С. 145-150.
14. Асірян С.Р., Ткач Д.К. Будапештський меморандум 1994 року: юридичний аналіз. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 20 (3). С. 10-13.
15. Бадрак В., Горбулін В. Над прірвою. 200 днів російської війни. Київ: Брайт Букс, 2022. 280 с.
16. Байдін Ю.В. Державний суверенітет і суверенні права: проблеми співвідношення. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. : зб. наук. пр. НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2010. Вип. 20. С. 186-203.
17. Бандурка О. М. Теорія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навч. закл. Харків: Майдан, 2018. 436 с.
18. Бевз Т. А. Суверенітет як невід'ємна ознака держави у документах і практиці українського державотворення. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2013. Вип. 3. С. 190-212.
19. Белєвцева В. Державний суверенітет, його ознаки та властивості. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 7-10.
20. Богів Я. С. До питання про сутність суверенітету: теоретико-правовий аспект *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія

- «Право».2018. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18bystpa.pdf> (дата звернення: 29.12.2025).
- 21.Богів Я. С. Народний суверенітет та механізм його реалізації публічною владою: теоретико-правовий аспект. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01. Національний університет «Острозька академія», Острог, 2020. 470 с.
- 22.Богів Я. С. Народний суверенітет: правова теорія та державотворча практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2019. 416 с.
- 23.Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці. Київ: НІСД, 2016. 528 с.
- 24.Власюк О., Кононенко С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни : монографія. Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ : НІСД, 2017. 302 с.
- 25.Гавриленко В. В. Державний суверенітет та його трансформація в умовах європейської інтеграції: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Івано-Франків. ун-т права ім. короля Данила Галицького. Івано-Франківськ, 2016. 184 с.
- 26.Гаврищук Т. М. Сектор безпеки і оборони в механізмі реалізації оборонної функції держави. *Актуальні питання розвитку сектору безпеки і оборони (зарубіжний досвід) : зб. тез доп. учасників XXVI Міжнар. наук.-практ. конф. інозем. мовами для здобувачів освіти (м. Вінниця, 4 квіт. 2025 р.)* МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Каф. мов. підготов. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 342-343.
- 27.Гай-Нижник П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ: «МПІ Леся», 2017. 332 с.
- 28.Гапотій В. Д. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01; Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2005. 18 с.

- 29.Горовенко С.А. Формування системи «договірної безпеки» України як складова сучасної архітектури міжнародного миру й безпеки євроатлантичного регіону. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 757-760.
- 30.Горовенко С.А. Інституалізовані міжнародні альянси безпеки: на захисті основоположних прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. № 75 (3). С. 234-240.
- 31.Державний суверенітет в умовах глобалізації: теорія та практика : монографія; за заг. ред. О. М. Кіндратець. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2022. 226 с.
- 32.Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія; за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. Київ: Ред. журн. «Право України», 2012.. «Академічні правові дослідження». Дод. до юрид. журн. «Право України». 336 с.
- 33.Джураєва О.О. Теоретико-правовий аспект суверенітету сучасної держави. *Науковий вісник Херсонського державного суверенітету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 25-28.
- 34.Загальна теорія права : підручник за ред.. О. В. Петришин, В. В. Лемак, С. І. Максимов та ін.; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 568 с.
- 35.Каращук В. В. Державний суверенітет: підходи до класифікації та рівні дослідження. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2006. № 34. С. 60-67.
- 36.Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. Київ: Наш формат. 2020. 320 с.
- 37.Кобко Є.В. Адміністративно-правовий-механізм забезпечення національної безпеки: дис... док. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2023. 400 с.
- 38.Ковтун В.І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: монографія. Харків: Фактор, 2014. 216 с.

- 39.Ковтун В.І. Гарантії державного суверенітету України: конституційно-правовий аспект. Дисертація канд. юрид. наук: 12.00.02, Нац. Ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків. 2013. 200 с.
- 40.Колодій А.М. Концепція національної безпеки України: сучасна теорія розуміння. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Випуск 89. Частина 1. С. 82-88.
- 41.Конституція України. Науково-практичний коментар редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.
- 42.Кравцова З. С. Конституційно-правові гарантії державного суверенітету України. *Аналітичне-порівняльне правознавство*; ДВНЗ «УжНУ» Ужгород, 2023. №1. С. 101-105.
- 43.Кравцова З.С. Класифікація гарантій здійснення державної влади в Україні. *Конституційно-правові академічні студії*. 2019. Вип. 1. С. 80-86.
- 44.Криштанович М. Ф. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення. : монографія. Львів : Сполом, 2020. 418 с.
- 45.Куйбіда В. С., Пасічник В. М. Засади державної політики національної безпеки України: монографія. Київ : НАДУ, 2020. 488 с.
- 46.Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 560 с.
- 47.Лемак О. В. Національний суверенітет в умовах глобалізації: кримінально-правові та кримінологічні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Випуск 83: частина 3. С. 82-90.
- 48.Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. Київ : КНТ, 2009. 576 с.
- 49.Ліпкан В.А. Державний суверенітет у контексті формування системи міжнародної безпеки. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3. (15). С. 17–23.

- 50.Машков А. Д. Теорія держави і права : підручник. Київ : ВД Дакор, 2024. 492 с.
- 51.Мицик В.В. Міжнародне публічне право. Том 2. Основні галузі: підручник. Харків: «Право», 2019. 614 с.
- 52.Міхель Д. О. Копенгагенські критерії як чинники розбудови демократичних процесів та наближеності до європейського рівня життя в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія.* 2010. Т. 149, Вип. 137. С. 153-157.
- 53.Мосейко А. Г. Національна безпека України як об'єкт публічного адміністрування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2019. № 2 (86). С. 42-52.
- 54.Національний суверенітет України в умовах глобалізації: Національна доповідь. Київ: Парламентське вид-во, 2011. 112 с.
- 55.Нестеренко О.В. Система суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України. *Право і безпека.* 2020. № 2. С. 33-39.
- 56.Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України: Монографія. Київ: Інтертехнологія, 2008. 496 с.
- 57.Пендюра М.М. Правове забезпечення національної безпеки України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник НАВС України.* 2005. № 2. С. 86-94.
- 58.Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. Київ: Смолоскип, 2002. 168 с.
- 59.Право Європейського Союзу : навч. посіб. за заг. ред. Р. А. Петрова. 2-евид. Київ: Істина, 2009. 376 с.
- 60.Право Європейського Союзу : підручник. за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
- 61.Правове забезпечення державного суверенітету України : монографія. За заг ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2011. 300 с.

62. Прийдун С. Будапештський меморандум в контексті ядерного роззброєння України. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 17. С. 106-114.
63. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право : навч. посіб. 2-ге вид., змін. та допов. Київ: КНТ, 2010. 344 с.
64. Резнікова О. Еволюція стратегії національної безпеки України. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку: збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції (8 червня 2018 р., м. Острозька академія)*. Острозька академія: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2018. С. 195-199.
65. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : монографія; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. 286 с.
66. Рябовол Л. Т. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць*. 2019. № 3 (43). С. 262-266.
67. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ.: НІСД, 2017. 496 с.
68. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник Київ: НАДУ, 2012. 544 с.
69. Ситник Г.П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України: навч. посіб.: у 3 ч. Ч. 3: Київ: НАДУ, 2010. 208 с.
70. Сіваш О. М. Зародження ідеї суверенітету: історичні передумови. *Форум права*. 2014. № 3. С. 338–345.
71. Скрипнюк О. В., Крусян А. Р. Концепт «державний суверенітет» у класичних західних теоріях. *Альманах права*. 2021. Вип. 12. С. 11-19.

72. Соколова І.О., Гавриляк Е.І., Балог В.Ю. Правовий режим. Посягання на державний суверенітет. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 42-46.
73. Сокурєнко О.А. Суб'єкти сектору безпеки та оборони, які реалізують державну та національну безпеку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 475-477.
74. Стрельцов Є.Л. Державний суверенітет і суверенітет особистості: проблеми взаємовідносин. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матер. 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 вересня 2013 р. Одеса : Фенікс, 2013. С. 48-60.*
75. Сухонос В.В. Теорія держави і права : підручник. Київ: Університетська книга, 2023. 544 с.
76. Талалай Д. В., Щербина Л. І. Сили та засоби забезпечення національної безпеки України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Т. 1. С. 74-79.
77. Теорія держави і права : навч. пос.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2018. 188 с.
78. Тимченко Л. Д. Міжнародне право. Підручник. Київ: Знання, 2012. 631 с.
79. Тодоров І. Україна – НАТО: сучасний стан відносин і перспективи. *Міжнародний науковий вісник*. 2023. Вип. 1-2 (27-28). С. 10-20.
80. Топчій В. В. Межі державного суверенітету: теорія та практика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 78-81.
81. Трагнюк О. Я. Деякі питання конституційно-правового регулювання членства держав у Європейському Союзі. *Політичні і правові проблеми становлення і розвитку держави на пострадянському просторі : матеріали міжнар.наук.-практ.конф., м. Харків, 26 черв. 2009 р. Харків: НДІ держ.буд-вата місцевого самоврядування АПрН України, 2009. С. 3-10.*

- 82.Троян І. Державний суверенітет як політологічна категорія: сутність, характеристики, особливості трансформації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр.* Львів, 2008. Вип. 22 С. 130-136.
- 83.Чорна Н.В. Державний суверенітет як основа національної ідентичності українського суспільства. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки».* 2011. № 980. Вип. 45. С. 34-39.
- 84.Щербанюк О. В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави : монографія. Київ : Логос, 2013. 306 с.
- 85.Юринець Ю. Л. Проблема міжнародно-правових гарантій безпеки України як без'ядерної держави: від Будапешту-1994 до Рамштайну-2022. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 10. С. 65-72.
- 86.Юринець Ю.Л. Будапештський меморандум 1994 року як об'єкт інформаційної війни. *Альманах міжнародного права.* 2020. Випуск 24. С. 231-243
- 87.Яковюк І. В. Співвідношення державного суверенітету і наддержавної організації влади: постановка питання. *Організаційні та правові проблеми забезпечення державного суверенітету: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 берез. 2009 р.* Харків, 2009. С. 10-11.